

О. КИСІЛЕВСЬКА

Р Ш44(4)укр
К К44

ПО
РІДНОМУ
КРАЮ
ПОЛІССЯ

КОЛОМІЯ. 1935

ОЛЕНА КИСІЛЕВСЬКА

ПО РІДНОМУ КРАЮ

—

ПОЛІССЯ

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

КОЛОМІЯ, 1935

Всі права застережені.

НАКЛАДОМ ВЛАСНИМ.

Друк М. Бойчука в Коломиї. (18. 3. 1935—39).

Весною.

Довго-довго якимось не зважувалася я заглянути в нетрі тої таємничої частини нашої землі, що зветься Поліссям.

Правда, знала я крайчик Полісся — славне Берестя з його широчезними вулицями, голубосірим собором, поважним Бугом і сумної слави вязницею-цитаделею.

З другого боку, доїздила давніше й на поріг Полісся — в Сарни: сірі піскуваті поля, низенькі картопельки та рідкі, наче при самій землі зацвілі, вівси. З народом ближче не здибалася, хіба що з нечисленною, може й свідомою, але дуже пригнобленою інтелігенцією...

Ні!.. Нічого привабливого не показало мені Полісся. А при цьому ще й не зовсім симпатична „слава” (чужинецька) про його мешканців — як народ непривітний, понурий, замкнений у собі.

Сам край, кажуть, — то болота, славні пінські чи поліські болота... Ні... Коли вже їхати для цікавості чи приємності, то не в болото. Краще — гори, славна Гуцульщина, Лемківщина... Краще навіть — багате, золотоколосе Поділля...

Хіба що... Ось як тепер... Ну, годі. Поглянемо й на це таємниче, незнане ще Полісся...

Весна... Ця незвичайна, гаряча весна 1934 року... У нас випила вона до коріння зелену кров із рослин... Від неї посіріли трави, припинили свій ріст збіжжя. Гаряча, соняшна, але смертоносна своєю жаротою весна...

А тут? Дивлюся з вікон потягу, що веде мене в Пинське, і очам своїм не вірю. Чудова зелень. Вівси, жита двічі-тричі вищі, кращі за наші. Болота? Ні, хіба де далі. Тут — це прегарні, поетичні мочарі. Води, а між ними й над ними зелені, високі трави, шуварі, розколихані на вітрі чуприни очеретів. Все переткане різнобарвним водним квіттям, устелене білими, жовтими нунуфарами. Суворі зелені, ще з цвітом, рівні пруди лоз.

А там, посеред мочару — дерева: вільхи, берізки; на вище сухіше місце вискочив дуб, грабина.

Дальше -- справжній лісок, Сосновий. Потім листовий. За ним гай, кущі, луг. А далі клопоть сухої піскуватої землі, що хвилює буйним збіжжям.

Тут і хутір. Самітний, наче опустілий. А он і орач у сірій свитині за плугом з одною кониною. За полем знову синіють води, колишуться в задумі тонкі лози.

Село. Серед сірих пісків сірі довгі деревляні хати. Деревляні, не білені стіни Сірі солом'яні чи очеретяні стріхи. Нема са дочків, мало дерев. Нащо їх? Ось уже знову ліс за плечима; ось зелений свіжий гайок, а там вода: озеро чи розлита широко річка.

Серед лісів та пісків стаційки із складами дерева. Сонні. Спокійні. Селян нема, ввесь рух роблять жидки. На порозі як не два - три, то хоч один постерунковий.

І знову ліс, луг, мочар, повний квіту,

Поліські мочарі.

поле, хутір та вряди - годи розкинене, довге село.

Минає стація за стацією. Вже ледве тридцять кілометрів до Пинського. Невжеж не приглянуса ближче оцій дивній невиданій красі? Не прислухаюся зблизька шумові лісу? Ні! Сонце ще високо, вспію доїхати до Пинського й фірою. Отож на найближчій зупинці валізочку в руки — і я вже на пероні малої поліської стаційки.

Подвіря повне возів, візків, однокінних з московськими „дугами” над конем. Думаю: воза в Пинське не тяжко дістати.

Звертаюся за чергою до одного, другого, третього візника. Зайняті. Той „пана” везе, тамтой по польського священника заїхав, на інші жидки посідали. Лишається тільки кілька возів з рівними, відкритими з одного боку дошками. Запорошені від каміння, що його зо стації розвозять. Щоб тільки до найближчого села дістатися — хай буде й так.

Звертаюся до першого дядька з краю.

— Далеко до села? Може підвезли б, дядьку?

— Nie daleko, czotyry wiorstwy, — відповідає: — Czemu ni? Pojadem...

— Ви поляк? — дивуюся.

— Ні, православний...

— Чому ж говорите по - польськи?

— А бариня руська? Пожалуста...

— „А бодай же тебе! — гадаю: — В який це я край попала?”

Надбігає малий хлопчина, бачить: дядько змітає порох з дощок.

— Куди їдете, дядьку?

— А от бачиш: паню до села везу...

Отже таки свої.

— Чом же ви, дядьку, так і до мене не говорите, а калічите по чужому?

— У нас так. До панів не слід інакше балакати, як по - польськи, чи по руськи. А ви хіба здалека?

Примощую валізочку, а сама, спустивши ноги збоку воза, цікаво пробалакую з візником тої пів години, за яку він довозить мене до найближчого, доволі великого села.

Весною на селах.

Вулиця широка, майже пуста. Де-не-де бавляться діти в піску, що в ньому майже по осі грязнуть колеса воза. Довгі хати під навислими солом'яними шапками якимось боком зиркають на дорогу своїми доволі великими вікнами в різьблених рамах. При кожній хаті, наче які таємні знаки, стирчать два високі дрючки: на одному застромлений залізний гак, на другому помело.

— Що це? Відзнака, де добра господиня, чи що?

— Ей, ні, це такий приказ на випадок вогню... А до кого вас завезти?

Господареві, бачу, пильно вертатися до роботи.

Та — в тім то й уся трудність, що не знаю, до кого. Хіба...

— Вибирайте самі: де добрі коні й господар що схоче відвезти до Пинського, туди й заїжджайте...

Та з цим не така легка справа. Сьогодні в Пинському ярмарок, і хоч поліщук мабуть не багато має що продавати, чи купувати, то хіба не був би він українцем, якби не скористав з нагоди й не був на кожному ярмарку.

Інші, як і мій візник, возять каміння зо стації до проєктованої битої дороги. Заплату дістають „хлібом”, себто збіжжям, а що це рід допомоги голодуючому під весну населенню, беруть у цій роботі участь усі поблизькі села. Зате й возити нікому більше, як пять днів, не можна. Треба, щоб кожний мав змогу скористати з цієї нагоди.

Ще інші господарі поїхали в поле орати від гречку. Що тут робити?

Вкінці приходить думка:

— Є тут кооператива?

— Є, а он недалеко.

Показується, що ідея не зла. Правда, кооператора нема. Виїхав у Пинське, Крамниця зачинена, але старий батько крамаря обіцяє допомогти. Запрошує чемно в хату.

Кімната більша й вища, як у звичайних наших хатах. Зате така сама, як у нас, піч, широка постіль, такий самий добре знаний довгий стіл, лави під образами.

Господар висилає хлопчика шукати коней, а сам стає розпитувати: хто? відкіля? чого?

Заглядає старша й молодша господиня... Обступили цікаві діти... Зайшов і сусід по маюку до воза. Мабуть вістка про несподіваного далекого гостя заточує вже круги, як у спокійне плесо кинений камінь. У хаті стає щораз гамірніше. Розпитують і самі розповідають. Де ж тут, думаю, ця замкненість у собі, ця непривітність поліська? Брехня! Поки що ні сліду з того всього. Навпаки, народ цікавий, розумний, гостинний. Раді б задержати гостя якнайдовше, якнайбільше новин довідатися. Старші посідали, вже крешуть кремінцем вогню до цигарок, діти - пастушки не мають охоти йти в поле з худобою. На-

Поліська хата.

дармо матуся перевісила малій Ганнусі полотняну торбу через плече, вложила в неї кусник разового хліба й букатку білого сира. Дівчинка отягається, хоч „статок” (себто дві невеликі поліські корови та ялівка) ходять по-під хату й у вікна заглядають.

По молодого господаря, що прийшов дістати мазюки, прибігла жінка.

— Ходи, чоловіче, конина жде, час у поле їхати.

— Ідь сама, я дожену.

— Та хіба пять верстов побіжиш за нами пішки?

— Побіжу, а то такого гостя не скоро діждемося... Гей, коби то ви приїхали до нас у свято... в неділю... Ціле село до вас збіглося бі! І то не одне, а то й усі дооколишні.

— Не заглядає до вас ніхто?

— Ні. Мав приїхати люстратор до кооперативи.. та й той не приїхав.

Розвідуюся про загальний стан освіти села: письменних між чоловіками є половина. Між жіноцтвом дуже мало. Читальні „Просвіти” нема, як і взагалі ніде в глибокому Поліссі. При кооперативі були завели малу бібліотеку, книжки оправили, понумерували, але потім зайшли непередбачені події. Так і розібрали члени поміж себе по одній-дві книжці.

А газети? Українських газет у селі нема. Кажуть: припинені, заборонені, тому й не допускають.

— Церква в селі є? Якось не бачила.

— Є, але в сусідньому селі... Люди рідко й так коли заходять.

— Чому?

— Бо чужа, московська, от чому й не ходимо... Батюшка лається, проти кооперати-

ви виступає, а вона в нас гарна, із сусідніх сіл люди заходять.

— А школа?

— Теж у сусідньому селі... Вся наука в чужій мові... Навіть закон Божий.

— Ще одне: як записувалися люди в часі перепису населення (конскрипції)?

— Щосвідоміші то як „українці” й, не зважаючи на все, таки обстояли при своєму... Інші записувалися „тутешніми”, то „поліщуками”.

Говоримо ще про це й тамте, а тимчасом один з господарів, симпатичний з вигляду (ще без бороди, яку, як бачу, тільки старші носять) годиться поїхати зо мною. Треба поспішати, Дорога піскувата, не вспію. Оставляю кілька газет, книжечку й розходимося з сердечним „до побачення”.

* * *

Мягко, тихо, без шелесту везе нас коник малим, дводишлевим візочком на деревляних осях. Хвилюють молоденькі збіжжя. Чути, як перешіптуються з собою трави. Знад зелених картоплиськ цікаво підводяться з сапами в руках жінки й приглядаються нам з нетаєною цікавістю.

— А де ваші мужчини? Якось ніде в полі при роботі не бачила їх...

— Ей, мужчини наші з кіньми. Той з фірманкою поїхав... тамтой у ліс вибрався... А інші он бачите? Орють... І рибу ловлять.. Не видно води? А оці всі мокляки!.. В них частенько під водоростами глибші місця. Тільки треба місце знати й зручно дібратися. От незадовго всі на косовицю вирушать...

Було б дуже приємно й інтересно їхати, якби... Бог зна звідки — не бралися в піску такі вибої.

— Це ще нічого... гріх нарікати... — впевняє трошки ображений господар: — Це ще прегарна дорога...

А все ж таки я дуже рада, що звернули в напрямі села, (що ледве он збоку видніється), на бічну мало слідну серед поля доріжку.

Незабаром віжджаємо якомусь господареві просто на подвіря. Чи не здивується, не погнівається за таку безцеремонність?

Але ж ні! Правда, довідуємося, що господарів нема вдома. Зате ж синок їх кидає сокиру й біжить зпосеред ріща відчиняти перед нами ворота.

І знову така, як перше, широка, піскувата дорога. Сірі, боком покладені, небілені хати, старі стріхи. Тут і криниці з журавлями, як на старих краєвидах. Садків не видн.

Десь-не-десь одно-два деревця і то переважно лісові. І людей мало видно в селі. Всі в полі при роботі. Оподалік, збоку церква. При ній двірок, певно хата, як звичайно змосковщеного батюшки. А там — школа з чужим написом і чужим учителем. А там „Sklep koła młodzi: w ejskiej” Якоюсь чужиною віє від цього всього, так що мовчки переїжджаємо, не задержуючися.

Вже майже в половині села питаю:

— Тут певно населення мішане, не лише самі українці?..

— Ні, самі наші, православні, як скрізь по селах...

— А ця „młodzi”?..

— І це наші.

— Шкода, що ми не вступили... а може б так вернутися? — пропоную несміливо.

Візник мій більш ввічливий, ніж я сподівалася:

— Чому ні? Вертаймося...

Заглядаю до малої споживчої крамнички. Молодий справник — у блюзі, що нагадує „гімнасьцьорку”.

Питаю, чи не можна купити готових постолів-личаків. Справді, хотіла б на показ одну пару привезти додому.

Нема. Є тільки лико, повязане в жмутки, кожний на пару постолів. Справник говорить добре українською мовою, уживаючи, як звичайно всі поліщуки, деяких російських слів.

— Ви українець? — питаю.

— Ніт...

— А що ж москаль, поляк?

— Ніт, поліщук.

— Гм, це дивно... Досі знали ми тут різні народи: українців, трохи москалів, поляків, а от ви находите ще один „поліський” народ...

— Так тут кажуть... так пишуть...

— А ви ж самі?

— Я не знаю... і я так кажу.

Багато вас у тому „Koli młodzieży”?

— Багато... понад тридцять.

— Що ж там робите?

— Приїздять до нас пани з міста з відчитами... Сходимося... читаємо.

— Що?

— Газети... „Slew”, „Spółem”...

— А свої, українські?

— Про такі ми не чули... Робимо теж вистави.

— Які?

— Польські.

— А свої?

— Не можна... Найбільше дві до року.

— А ви ж їх зробили?

— Одну дали.

— А другу?

Мовчанка.

— А в нас молодь давала б перш у своїй рідній мові і то не дві, а кілька... І книжок своїх вистарали б, а в нас є такі гарні... Цікаві... Та — ви може і не вмієте по українськи читати? В школі не вчать?

— Я вмію і дехто з товаришів уміє... Самі батьки, в кого вони грамотні, з старих книжок вчать... Тільки нових книжок, ані газет ніхто не чує ані не знає...

Лишаю газету, господарську книжку — цих невиданих у поліському селі гостей...

Тихо котиться віз далі Тихо сную свої невеселі думки, стараючись розчитати оцю незрозумілу, тільки що розгорнену книгу, якій на імя: „Полісся”. Таємна, наче на три замки зачинена країна з своїми людьми.

І знову зелені картоплиська, срібні вівси, жита. Де-не-де, як жовта або голуба стрічка, протягнулася нивка лубіну. Декотрі збіжжя буйні, високі, наче на чорноземі. А тут же наче щось підвіяло: вже нужденне, ріденьке. Винна цьому не однакова управа, чи різне підложжя ґрунту? Буває одне й друге.

Кінець збіжжя. Моклакувата левада, а ген поза нею витягнувся золотою дугою пісковий горбок. Верхом вже й зазеленів. На таких більших або менших піскових островах, що вистають понад моклакуваті ґрунта, будують на Поліссі хуторі. Де острів більший, — села.

Мов оаза серед пустині, вистрелила купка беріз. На обрію чорніє ліс.

І знову село. Вертається товар з пасо

Поліський краєвид: мочарі.

виська. Віздимо враз із пастушками, коровами, блеючими чередами овець.

Господині відчиняють перед товаром ворота.

При дорозі кооператива з польським написом, але я вже знаю, що це чисто українське село. Вступаємо.

Кімната досить велика, вища за наші сільські. За лядою типової сільської крамнички старий дядько — крамар. Є й покупці. Той паперців жадає, тамтой тютюну, мазюки до воза. Молодиця по сіль прийшла.

Вітаємось, просять сідати. Цікаво оглядають чужого незнайомого гостя.

Кажу: хто й відки. Це ще більше зацікавило людей. Випитують, що в світі чувати. У селі про читальню й помину нема. Книжки, чи хоч би й газети рідної не видно. Ні одна не приходить у село. Кажуть, мабуть і не допустили б...

— Чом же не спробуєте? Адже ж не посилав би вам ніхто речей заборонених цензурою. І книжок здалось би вам придбати. хоч би цікавих господарських.

— Грошей нема.

— Чи ж це правда? Ось бачу паперці, тютюн купуєте. І шинок у селі є. За те, що на такі речі йде, в кожного з вас була б книжка, часопис. А цей видаток ще й оплачує себе. Добрі поради вдесятеро повертають кошти.

— Може й правда, але не в нас. Ось недалеко звідси є господарська школа. Дехто сина післав. Так що ж? Земля ні до чого, моклакувата, погана. Висушити її перше треба.

Ще довгий час йде розмова на цю тему.

Кооператор прохає, чи не допомгла б переписати кооперативу до львівського Ревізійного Союзу, як це є в недалекому селі. Була б лучність зо своїми... З бесіди селян бачу, що той незнаний нам поліщук, — культурний, розумний.

Похвалила я рушники, що ними образи прибрані.

— Ей, що тут? Зайшли б у хату, де дівчата. Стін зпід рушників не видно.

— Так поведіть мене туди, де дівчата,— хай побачу, нашим у Галичині розкажу.

— Можна. Хоч би до Ганни, це ближенько.

Провожає молодичка, що зайшла по сіль і заслухалась нашої балачки.

Але Ганна не вернулася ще з поля. Хата на колодку замкнена.

На вулиці прилучилася до нас жінка, друга, третя. По короткій нараді спрямовуємося до маленької хатини, по другому боці вулиці.

Є вдома і мати, і дівчина. Але соромиться похвалитися своїм добром.

— У мене? Що в мене за рушники? Ви б до Микитової Насті. Там є що побачити...

— Може й правда! — думаю: — Це ж така маленька, бідненька хатка...

Але хоч бідненька, не погано в ній. На вікнах квіти, на стінах образи в рушниках. Тільки б трошки біліші стіни, тільки б чистіша долівка...

— Не соромися, дівчино, тільки відчиняй скриню, — заохочують мої провіднички. — Пані приїхала здалека, хай побачить.

Скриня, що стояла в сінях біля дверей, показалася повна дівочих скарбів. І рушники,

ткані в кістку з кінцями в широкі червоні взори, з малою примішкою чорного, жовтого, й скатерті на стіл на цю моду. Сувої полотен тонесеньких, майже як крамничні. Вони тонші за звичайні наші галицькі полотна, тільки вузькі й не такі біленькі.

Господи!.. Чиї ж це руни стільки того добра настарали? Дещо є з маминих дівочьких часів, решту дочка, одна, друга.

Рушники — це дівочья робота. Господиня вже такими речами не займається. Коли тче, то полотна, сукна.

А вишивки? Хіба ж тут не вишивають? Вишивають, але менше. Та все ж таки на мій запит, зразу показали й вишивані рушники у червоно-чорні квіти.

— Дорогі це речі? — питаю.

— Не знаю. Не продаю. У жидів у крамницях дешево. Полотна дістанете метер за пів злотого, рушники за два-три злоті. Я б свого не дала й за чотири.

— А може б таки дала за чотири? Продай. Хай маю памятку із Полісся.

Дівчина може й дала б, але мати жадає п'ятку. Не годимося.

А тимчасом на вулиці, бачимо, перед своєю хатою жде на нас Ганна, що за той час успіла вернутися з поля. Гурмою входимо в хату. Справді, — мало стін видно зпід рушників! Образи в рушниках. Рушники над вікнами. Довгі на кілька аршинів і над дверима, а всі чистенькі, новенькі, рівненько розстелені. Й скриня повна того добра.

Ще одна жінка попросила зайти в хату. Просить і друга. Розбалакались, заприязнилися, якби Бог зна відколи зналися. Аж жаль розходитися.

Вже сиджу на возі, як дає знати перша господиня, що дадуть рушника за чотири злоті.

— Добре, винесіть...

Але не винесли. Видно, сором — сказали б люди, що накидається з своїм добром. Мусіла я злізати з воза та йти сама. Щастя, що поліські возики низенькі, легко на них влізти й злізти. Мужчина просто перекидає ногу через драбину й уже на возі.

Рушили з місця, а тут по дорозі жінки з воріт запрошують:

— А ви ще в мене не були, ані в мене. Ану, заходьте будь ласка...

Яка шкода, що часу в мене так мало!

Але все ж таки біля одної хатки скортіло затриматися. Запросили подивитися, як парубок плете постолі. Вправно, зручно нагинає тверду стяжку лозового лика. На підошвах треба плести подвійно, зап'ятки теж мусять бути сильніші. Й вуха міцні, щоб шнурок не перерізав їх швидко.

Хто має вправу в цій роботі, за годину пара готова. Але ж і потіха з неї не довга! Біля хати, серед пісків, поносить часом тричотири дні. Але при роботі або в дорозі не витримає часом і днини, а вже на битому шляху, на твердій дорозі минеться на днину три й чотири пари.

Хотілось би звернути на бік в одно чи друге село — (чи то „деревню“, як звать село, де нема церкви), але господар нагадує:

— Про мене, можемо їхати й уночі, але нічого не побачите...

Отже лишаємо села, що повідступали на бік від дороги. Правцюємо в Пимське.

Дивно тихий, пустий шлях. У заході сон-

ця золотяться піски широкої дороги, частинно розкопаної, підготованої вже до брукування каменем. Тихо, без туркоту котиться наш візок. Зрідка минаємо такі самі, як наш, невеличкі однокінні возики з дугою. Люди вертаються з ярмарку з Пинського. Але часто здається, наче на возі нема нікого, сама конина шукає собі дороги. Аж зрівнавшись, бачиш: господар протягнувся ліниво на возі, мабуть, дримає.

Що далі, то вечір ближче, й людей менше. Пусто. Тільки на телеграфічних дратах сидять завбільшки невеликих голубів сині краски, тільки по дорозі пурхають зперед воза чорнявенькі малі пташки, мабуть волові очка.

Ліс. Справжній ліс, із високими маєстатичними деревами. Напереді, наче на сторожі, гуторять щось між собою кріслаті сосни. А там їх посестри берези. Є й розложисті дуби, гнучкі граби. Білим квітом обсипана орябина. Густим руном стеляться під їх ногами всілякі кущики, трави, квіти.

Краєм, стежечкою йде маленьке дівчатко з глечиком перших червоних ягід. Це поліщатко на тлі високих дерев ліса здається малою комашкою.

— Є ягоди?

— Ще зелені.

А гриби?

— Ойой, кілька багато! Шкода, що кошелика не взяла...

Показує у фартушині купку різних губів.

Тихо. Чути, як вітер бренить в телеграфічних стовпах, як тремтить лист на осиці, як у лісі чиркає молода пташня в гніздах.

— Гарно ж у вас, дядьку, — кажу більш до себе, як до мого мовчазного візника.

Обернувся жваво. Поглянув розясненими очима.

— А правда, що гарно? Ніде нема так, як у нас! Хоч як тяжко тут жити, поліщук мало коли з своїх болот у світ утікає... А я ж не слухав старих, досвідчених людей, — поїхав в Америку заробітку шукати. Гадав, не забавлюся більш, як рік-два, щоб тільки на хату, кусник поля заробити, й вернусь. Аж тут заступила дорогу війна. Нудьга, хоч пропадай. Хотів жінку з дитиною спровадити, грош, карту післав, та від самого корабля завернули. Дитину очі заболіли, а слабкий до Америки ніхто не дстанеться. Могла б була жінка дитину в мамі лишити, та пожаліла, й сама зосталася. Загнали їх далеко в Московщину. Довго не знав навіть, що з ними. Неписьменному важко в світі...

— Невже ж ви не навчилися письма в Америці.

— Ні, не мав сили. З журби пам'ять утравив. Бо не сходили з думки хата, жінка, дитина.., тільки рахунки читаю... Ей, пані, якби ви трошки раніше приїхали, коли тільки що весняні води опадають, коли птахи кубельця вють, яєчка складають... Тоді найголосніше співають, від соловіїв ліс аж лящить... А втім? Слухайте... Чи не він? Соловій! Агов, карий... тпру у... Чуєте?

Коник став. Справді, з гущавнику доходило тьохкання соловейка. Спершу тихе, несіміливе, а далі, наче зрозумів, що ми стали концерту послухати, — дужче, голосніше.

Злізаю з возика, йду тихо, помалу, стежечкою попід ліс; боюсь шелестом листа папороти сполошити співака.

Втих. Коник рушив. Скоро зрівнялися.

— Ей, нема то, як Полісся! Не забудеш його ніколи. Там, в Америці, в Пітсбургу було нас, поліщуків, кілька, то ми лиш жили згадками, як там вдома. А один не витримав. Молодий хлопчище, ніяк привикнути не міг... Ніщо голови не береться; в-одно: додому, додому! Розраджуємо, сміємося. „Тю, кажемо, дурний: за чим плачеш? Вже би тя були доїдали комарі на болотах... Чи ж не краще тут, у такім великім місті?..” Ні. Плаче, як дитина. Радимось, що з хлопцем робити? Одні кажуть: „Зложімся, відішлім дурня додому...” А другі: „Не бійтеся, привикне. Або нам краще було спочатку”?.. Але не привик. Заки ми нагадалися, що з ним робити, хлопчисько повісився...

Сонце заходить. Хмарки — мов багряні квіти з золотими беріжками. Ліс за нами. Від недалеких мочарів заносить запахом татарського зілля. Десь у сітниках чути голос журавлів. Зпід мочаруватих трав кумкають жаби.

— Незадовго зачнуть люди трави косити, — оповідає візник: — прийдеться тижнями по коліна бовтатися в воді. Та коби тільки по коліна? А то часто натрапляєш на такий непевний ґрунт, що під ногами вгинається, западається; косар по пахи грузне в воді, а попаде в „вікно”-безодню, — піде ракам на вечерю, як хтось не порятує. Часами, коли мокре літо, приходиться косити з човна; часами — з прутів тратви роблять, щоб з місця на місце дістатися. Треба добре знати всі броди, а то не вийде живий, хто в них не визнається. І нам часом не вдається. Весняна повінь підмиє верхній кінець мохів, позносить знані „дороги”, йдеш безпечно, а тут раптом

Поліська церковця.

безодня під ногами. При сінокосах гострі трави ріжуть руки, ноги від мокроти не висихають. Тому ми й постолои ликові носимо. Босоніж не станеш у цих болотах, а в шкірянім взутті логнили б ноги, не тільки чоботи.

На пустій, безлюдній нашій дорозі показалася пара поліщуків. Нові ясносірі на них свитки заперезані червоними поясами. У нього капелюх, вона в квітчастій хустині, зав'язаній під бородою. Зпід свитки видніється червона спідниця, білий червонотканий фартух. На ногах в обоїх ликові постолои. Йдуть бадьорим, молодим кроком.

Наблизилися.

— Далеко, дядьку, до Янова?

— Далеко, близько 30 верстов буде. А ви здалека йдете?

— З Пинського... з суду...

Хочуть відходити.

— Ану, — прохаю, — підійдіть ближче. Покажися, молодичко. Я ще не бачила на Поліссі так гарно одягненої жінки...

— Гарно? — зраділа молодичка. Жваво приступила до самого воза.

— А от погляньте! — Їй скоро розщіпає свитку, скидає з одного плеча, показує білу, червоно переткану на грудях, рукавах сорочку, таку саму запаску, заперезану вовняним коліровим поясом. Обертається передімною сюди й туди, а очі блищать радістю.

— Чуєш, Іване? Кажуть: гарно! А ти казав: „Не одягайся так, будуть з тебе в городі сміятися”...

— Справді, гарно. Не закидайте ж своєї гарної одежі. Їй жадна мійська тандита не дорівняє. А звідкіля ви?

— Здалека. Від Каменя Коширського...
Оставайте здорові.

— Гарзд! Йдїть з Богом. Коли ж там у вас так гарно одягаються, приїду подивитися. До побачення. Може ще стрїнемося...

— Колись і в нас, — каже мій візник, — так одягалися. Жінки не тільки лен, але й вовну самі пряли, на варстатах матерії на спідниці, як оця, ткали. Тепер закидають. В крамницях жидівські лахи купують. А то — пuste...

Вечорїє. Зелена поліська земля обгортає своє свіже обличчя темно фіяловим серпанком. Тут і там на мочарах займаються малі вогники.

— Це вже наші косовицю, видно, зачинають. Від комарів огні палять, без цього їх хїба на смерть закутали б...

— А оце що таке чорне стоїть поза вогнями, наче вїйсько?

— Це лози, з них лико на постолі купуємо.

— Купуєте?

— Авжеж. Не з кожного лико здатне на постолі. А це, найкраще, у пана.

— Це панське?

— І ці луги, що бачите, і той лїс, що ми переїздили. Такого старого, густого в людей не найдете. І мочарі панські. Бідні люди за копицю йдуть косити, де води більші, сіно гїрше, — за половину; де краще — за третю. І не вся трава добра на сіно. Приходиться вибирати. Опісля лозові підклади під копиці класти, на палях помостини під стоги будувати, а забирається сіно взимі в морози, коли мочарі замерзнуть, інакше не вивіз би ніколи. Важко бідному цей клаптик сіна худобі придбати..

Недалеко Пинського терен трошки підіймається вище, щось наче піскові горби перед нами. Мабуть це „видми“, навіяні вітрами перед віками. Поза горбками якийсь час ще ця сама піскувата дорога, а недалеко міста, як заблисли вже серед ночі мійські ліхтарні, під кінськими копитами задзвеніла тверда, вимощена камінням дорога. Затарахкотів, наче пробудився спросоння, візок, став підскакувати, як у судорогах. За тим гуркотом, стукотом, трясенням десь зразу розвіявся дивний чар Полісся, що був узяв у полон цілу мою душу. Мійські ліхтарі, що немилосердно засвітили нам у вічі, погасили блудні вогники над мочарами. Зникла поетична, казкова країна, — осталося болотяне, бідне, пригноблене, опановане жидовою й усім лихом нещасне Полісся.

Літом.

Тягне ж оце Полісся до себе!.. Хочеться, як дитині, приглянутися ближче гарній, незнаній картині, підхопити щонайцікавіше, пізнати все найбільш характеристичне.

Тільки ж де воно? Кудю звернути свої кроки? Це ж країна завбільшки цілої Бельгії, простором до сто тисяч квадратних кілометрів. З цього половина в Польщі, друга — в Великій Україні, підходить аж під Київ... Тут — двісті більших або менших озер, що заросли очеретами, осоками, в своїй спокійній дрімоті. Тут — безліч рік, річок, струмочків таких тихих, лінивих, що не помітно навіть, в котрий бік котять свої води: в сторону Чорного чи Балтійського моря...

Осель рідко, сіл мало, людей мало. Це ж найрідше заселена країна в цілій Польщі, а

така недоступна своїми багнами, що не довго перед Світовою війною російська влада ще віднаходила місця, собі не знані, а людей, не зятягнених у число громадян держави. Кажуть, що серед багон, є місця, до яких доступ літом неможливий, а зимою боронить його самітним мандрівцям... вовча сторожа...

Цікавий край, а звязків у нас із ним так мало, що й порадитись нема кого, кудю найцікавіше звернути свої кроки, щоб і від залізниці не віддалитися занадто й що цікавіше таки побачити.

Нагадую гарних мандрівців зпід Каменя Коширського, що їх здибала в своїй першій подорожі по Поліссі. Поїду туди. Побачу, як ці люди виглядають у себе вдома.

Вночі виїхала зо Львова. На схилку ночі проминула Ковель, а з світанком віжджаю в Полісся.

В душному вагоні не спиться. Стою при відчиненому вікні, вдихую свіже поліське повітря, що пахне травами, водами. Понад мокрішими місцями носяться мряки, наче якісь духи з розпущеними в воздуху білими серпанками.

Сонце помалу розвіває ті нічні чари. Ось розгортається з білої заслони чорна вільха. Вихиляється біла стая розчісаної раннім вітром берізки. Поетичні русалчині замки - храми перетворюються в прозаїчні копиці сіна. Хоровід карликів, що, здавалося, застиг у танку біля високої розхрістаної сосни, перекидається в кущики лозини. Під лісом, серед багон ледве блимає пригаслий вогонь, а біля нього видно пастушків у сірих свитках, підперезаних поясами.

В покосах лежать буйні трави-квіти,

їжиться коротко стрижена чупринка осок. Під росою хилиться спілий колос збіжжя. Декуди на стерні вже копи. Шкода! Таке гарне було Полісся в весняних квітах, сріблених хвилях збіжжя, в щебеті п'яної від кохання пташні.

В самотньому хуторі, що он видніється праворуч на піднесеній злегка поляні, господиня рано встала. Дим з комина клубиться. За плечима хутора вітряк, мов сірий лилик, витягає до сонця широкі крила. Кривавиться широко розлита посеред сітників річка. А може це мале озеро? Не розбереш, а вже й минули...

Йдуть жінці в поле. Блискають серпами. Батько розпинає полотняне шатро, мати сажовить дітки під ним, складає різні статки. Таких маленьких шатер в жнива бачила я багато по полях. Біля них, як бджілки біля вулика, крутяться поліщучки в червоно перетиканих сорочках, запасках.

І знову мокровиння, води по обох сторонах залізничного шляху. Аж дивно, що вдалося покласти шини.

Півколом ліс. Старі, дужі дерева дивляться з сумом на свої діти, що з зерен, занесених птахами, вирости купкою серед мочару. Спершу, доки стало сякого-такого ґрунту під ногами, вони бадьоро пнулися вгору, старим на диво. Наче хотіли показати, що треба тільки відваги, сміливості, а жити всюди можна. Але ж не довго так було. Коріння дійшло чи до покладів трійливих гнилих трав, чи може й до камяного підложжя й почали вони нидіти. Пні похилились припали передчасною сивиною; галузки покривились, листки поскручувалися, посіріли, пожовтіли. Життя тримаються останками сил...

Поліський краєвид.

Шеста рано. Станція Камінь Коширський. Містечко не цікавить мене — скоріш би на село. Маю всього 4 години часу перед відходом потягу маленької бічної залізнички в Янів поліський, треба спішитися.

Біля стаційного будинку купка молодих хлопців — у свитках і вишиваних сорочках, отже свої. Добре трапила.

— Ви українці?

Так, не помилилася. Прийшли на роботу з недалеких сіл.

— Порадьте, хлопці, кудю цікаво, а недалеко поїхати?

Один радить у своє село, другий каже: „краще до нас“. Покликаємо на нараду „ізощика“, що теж родом з поблизького села. Хай він скаже, кудю за тих 3—4 години можна дістатися.

На мій рахунок — шмат дороги можна б вїхати; на його — всього на всього яких 5—6 верстов. Значить, поїдемо в одне село, а повернемося через друге.

Дивуюся, недовіряю, але візник киває таємничо головою. Мовляв, побачите самі!

Малий торг. Жидки-візники для конкуренції знижують ціну, але я не даюсь на спокуси. Краще з своїм чоловіком. Не шкода й дорожче заплатити.

Маленький, російського покрою, повозик. Один кінь у двох голоблях (дишлях) з дугою.

Тільки виїхали на роздоріжжя, візник питає:

— Кудю їхати: у це дальше село, чи в близьку деревню?

— Як то? Адже ж згодились заїхати в одне й друге!

— Та я не від того, щоб вам тільки часу стало...

Поліське мокровиння.

— Хіба жарти! За більш як три години не відемо яких 10—12 кілометрів? Ні, в це не повірю. Ідемо спершу в те, дальше!

Шпарко покотився повозик. Кінь, бачу, не поганий, а на дворі так гарно. Спершу поля, недалечко видніється й лісок. Буде гарна дорога. Вже наперед розкошуюся тим, що мене чекає.

Але...

На Поліссі ніколи не кажи „гоп“, доки не перескочиш. Ледве з гостинця завернули вбік, бричка зачинає робити вихиляси то в один, то в другий бік. Мушу добре ногами впертися й боків триматися, щоб не вилетіти.

— Ой, чоловіче, помалу, а то загубиш мене!..

— А ви ж спішитесь!

— То правда, але...

Повернули на стерню (оглядаючись, чи хто не дивиться). Полегшало. Недалеко лісок, доріжка ховається в деревах, наче в тунель, може не буде так погано.

Але тут щойно показалося, що то значить поліська доріжка. Не в голові було слухати пташок, як колись соловейків. Не милі квітки, що тут врятувалися від коси. Не здається поетичною навіть доріжка-тунель із злучених верхами дерев нам над головами. Вибі за вибінами, діра за дірою. Тут коріння старого дерева, наче поріг, перекинений через дорогу; а там ціла букова пняка.

Повозик хилиться, речі мої розлітаються. Не знаю, чи рятувати валізку, що намагається вилетіти з візка, чи пильнувати себе, щоб не злетіти.

— Стань, чоловіче, бійся Бога! Краще піду пішки.

Перед нами дорога, як ребра голодного вовка, а боками поза деревами видно зелений гладкий моріжок.

Нема проходу? Це нічого, знайду собі сама.

Зіскочила з возика й за мінутку на моріжку. Слава ж Тобі Господи!

Але що це? Моріг угинається під мною, наче на пружинах. Вогкість перемочує ноги. Грузну. Чую трачу тверду землю зпід ніг.

— Ні, ні! Чекай! Краще вже на твоєму возі...

З острахом втікаю, як опарена, зо зрадливого моругу.

І знову вихиляси на всі боки, і знову скачуть колеса, аж віз скрипить.

Ого! щось тріснуло...

Стаємо. Візник чухає потилицю. Крило надломане. Добре, що хоч не дуже, — можна їкати далі,

Вже й недалеко. З ліска через поле й село видніється. Візник упевняє, що не бідне. Люди повикорчовували ліси, причинили собі трохи поля, пасовища.

Води? Ей, не тільки люди, але й худоба дає собі якомсь із тим раду. Корови пасуться, хоч приходитьсья бродити по черева в воді, болоті. Й коні так само. А вже пливати вміє все — не тільки люди, але й корови, коні, навіть свині...

Так, так... не зовсім зле ще в цій околиці. А що під весну корінцями, бурянами замість хліба живуть, або до хліба буряну домішують, то це ще не таке страшне. На Поліссі на весні інакше годі. А то деінде приходитьсья й білої глинки до хліба підсипати. Тут, у цьому селі, таке не трапляється.

Село справді виглядає, як велике; розтягнене так, що, якби хотіла ціле проїхати, сюди й туди вступити, то пропав мій Янів (принаймні так упевняє візник). Приходиться вдоволитися тією частиною, що нам по дорозі.

Люди в полі. Зайду сюди — нікого. Зайду туди — сама стара бабуся колише дитину в ликовій колисці, повішеній на шнурах біля постелі. Там самі діти — коники з бобота ліплять.

Аж ось слава Богу й господаря спіймали. Майструє щось біля воза. Запрошує гостинно в хату. Сіни, а там двері з високим порогом. Кімната доволі простора — з великою піччю, постіллю (без гори подушок, як це в нас буває), стіл, лави, як усюди. Образи в рушниках.

Господиня виймає з печі подовгасті пахучі хлібики. Боса, на голові хустина, сорочка, хоч стара й полатана, рожевіє трохи споловілими мереживами. Чи ручно роблені? О, ні, ще на станку ткані. На свято має кращі, багатіші.

— А в мене й спідниця власної роботи, — озивається стара мати. — Ще тільки старі носять такі. Молоді цураються — заграда їм!

Але справді — то матерія зовсім не груба й гарна, темнозелена. Аж дивно, що це самі оці селянські руки вовну пряли, красили, ткали.

Жінка рада моїй цікавості, приносить з другої кімнати із скрині ще вишневу, чорну.

Господиня прохає покуштувати „пирого” (це ті подовгасті хлібики з разової муки). Бо показується, що то тільки тоненька шкірна хлібова на буханчикові, а в середині мнята бараболя з цибулькою.

Хвалю, що смачний.

— Так, смачний, як його їсти уперше та ще й просто з печі. Але як і рано, і увечорі, і так щоднини те саме... Може молока квасного? Добре до пирога.

— Ні, спасибі, Рада б вам чимсь відплатитися. Письменні?

Господар так. З певною гордістю відчиняє малу трикутну шафочку, що висить у куті кімнати понижче образів, і виймає святе письмо в церковній мові, щось із російської лубочної літератури й польську стару релігійного змісту книжечку.

Чогось українського? Ні, нема. Й купити нема де й нема за що тепер. І газети жадної не бачить ніколи. Дуже радий, що збагачую його книгозбірню господарського й кооперативного змісту книжечками.

Лишаю й газетку, майже небаченого гостя на Поліссі.

— Буде на чім, — кажуть, — дітям рідні букви показати, а то ніде не навчаться.

— Чи не можна б якось зробити, — вагаючись питає господар: — щоб хоч отчеша не касували? А то „ojczepasz“ приходиться дитині виучувати...

— Ідьмо тепер у це друге село.

— Не вспієте на потяг, їй - Богу не вспієте, — відраджує візник. — Хіба поїдемо ближчою дорогою через поле одного господаря. Але за переїзд треба заплатити, Пів золотого він бере, а може й більше?

— Добре, — кажу, — заплатимо, а я ще поступлю хоч до одної - двох хаток, не забарюся.

Ідемо. Дорога не далека й не така погана, як у лісі. На ями й вибоїни я привикла

не звертати уваги. Село виглядає і менше й бідніше, куди бідніше. Землі в них, як каже візник, менше й не родить добре. На Поліссі так є: тут земля краща, а там пісна, погана. Роби що хоч, не родить!

В селі тихо, пусто. Видно, що люди в полі.

Аж ось перед малою хатиною діти в латаних сороченятах граються возиком з прутиків. Мабуть і в хаті хтось мусить бути.

Крізь відчинені двері спершу в сіни чи дровитню. За стіною перегорода для корів. Через високий поріг, але низькі двері входжу в хату.

Темняво. Малі віконця, мабуть, не тільки ніколи не відчинювані, але й рідко миті. І стіни темняві, слабо побілені.

Чому то, думаю, що хата бідніша, то менше чепурна?

В хаті чути запах олію, чи праженого сім'я. Бліда, аж жовта, неозначеного віку жінка, (та видно, що „на тих днях”) товче щось у деревляній посудині, наче в моздірі, або в маленькій ступі.

Вітаємось. Не перериваючи своєї таємничої роботи, просить сідати.

— То у вас, — питаю, — олій бють у такій маленькій ступі, чи що?

— Олій бити нема з чого, — відповідає: — Оце ще заховала трошки насіння лену, підсушила, розітру.

?

— Посиплю ним бараболі. Омаста буде. Все краще, ніж пісні й несолені.

— А масло? В вас же корови мусять бути!

— Масло? Від одної коровки? Що вона

молока дає? Добре, як стане дітям юшку забілити.

— Поправити б породу товару на кращу, більш молочну.

— Ану, спробуйте іншу корову пустити на наші болота, — хай попасе квасної травиці, ще й побродить ва нею по черево в воді, як у нас на Поліссі. Побачимо, чи дасть і стільки молока, що наша.

— Може й правда, але й найгіршої породи корова прибільшить молока, якщо біля неї краще ходити, дати грису, примастки, — пробую навчити маючи на увазі наш галицький досвід...

Жінка киває головою.

— А ми б цю примастку самі зїли, якби була...

Зачинаю розуміти, чому що бідніша хата, то більш запущена... Щоб чепурити, мити, прибирати, треба мати змогу думати й про щось інше, як про те, чим примастити пісну бараболю,— не корові, а чоловікові, дитині ..

Далі по дорозі здибаємо дівчат. З сапами йдуть у поле. Босі, хустки полотняні на головах, торби з харчами перевішані через плечі і в руках глечики на воду.

Чи письменні? Ні! А мова в них гарна, українська.

— Ось у цій хаті, показують, живе дівчина, що вміє добре читати й у хаті гарно в неї. Туди заходьте.

Гаразд, вступимо й туди. І справді: хата більша, гарніша, двері й вікна мальовані й дівчина, як мальована. В хаті чисто, навіть дещо „зпанська”.

А було ж на що подивитися, як віді-

мкнули скриню! І скатерті, і рушники з червоними широкими краями, і запаски, і ще щось, чого досі не бачила: готові переди й рукави до жіночих сорочок. Так само гарно ткані, як у тієї молодиці, що її зустріла я по дорозі в Пинське.

— А вишиваного нічого нема? Все лише ткане?

— Е, є... в іншій скрині, зараз покажу...

Кинулася шукати ключа, але, розступися земле, нема ніде. Тимчасом я заходжу в бесіду з батьком, який чи не старшиною в селі. Так, він теж письменний. Читає луцьку „Українську Ниву“, „Пшеводник господарські“. Розповідає, що в селі є „коло млодзежи“, дає вистави, роблять сходини, тощо. Ось недавно була й українська вистава „На сіножаті“.

— А читальня „Просвіти“ є?

— Ні, нема.

— Чом же? Не дозволяють?

— Не пробували... Були такі мудрагелі в місті... і... не добре на цьому вийшли... — добавляє візник, що теж зайшов у хату. Згадує якогось маляра, що хотів заложити читальню „Просвіти“ й тепер виїхав, чи мусів виїхати з міста, Бог зна куди.

А дівчина таки ключа не знайшла. Десь матуся заховала, заки в поле пішла. Шкода.

— Заїдьте ще раз до нас, — просить дівчина. — Далеко мешкаєте? Це нічого... Заїхали раз, просимо й другий. Тоді вже напевно покажу вам свої вишивки.

На прощання фотографую дівчат. Письменна Домна з „Жіночою Волею“ в руках. Збоку упхався між них ще й візник. Чому ж би не знятися з гарними дівчатами?

**Поліські дівчата,
Світлила авторка.**

Коротшою, оплаченою окремо, доріжкою
добилися скоро до гостинця. Поспішаємо, бо
вже не далекий час відїзду потягу.

Переїздимо містечко Камінь Коширський.
Маю охоту ще й тут до когонебудь оком
кинути, але візник впевняє мене, що в місті
нема українців, тільки жиди, поляки.

При дорозі мала фабрика. Прядільня, чи
ткальня. Але й тут працюють самі жидки.

Вже здалека видніється двірець, коли
нагло щось у нещасній повозці заскрипіло,
закланцало. Стали. Зліз візник. Оглядає, падь-
кається, ойкає. Дзвонить ланцюжками, при-
биває цвяхами. Врешті повязав якомсь шнур-
ком і рушили далі.

Остання пора до поїзду. Маленький, го-
товий до відїзду потяг стоїть уже на двірці,
і пихкає димом, як з доброї люльки. Кон-
дуктор примикає дверцята, ладиться до від-
їзду! Не маю часу й кусника хліба в буфеті
купити. Вже маємо рушати, як на перон з
поспіхом заїздить ровером постерунковий. Спі-
шився, аж піт з чола витирає. Поговорив з кон-
дуктором. Цей показав пальцем на мене в вікні.

— Хто? Куди? Звідки? Покажіть легі-
тимацію.

— Хто, бачите. Звідки, можу сказати,
але куди, — їй Богу не знаю. Все залежить
від охоти й околиці. Подобається де, висідаю,
фотографую, остаюся, — а де це буде, годі на-
перед сказати, Я ж сюди уперше забрела.

На третій стації знову ці самі питання,
але вже від двох постерункових. Ще кілька
стацій і бачу, що їх уже аж трьох на пероні
жде. Комедія! І знову випитування й за-
писування.

— Що таке, — питаю, — тут стан виїмковий, чи що?

— Терени загрожене...

Але чим, хто, чи що їм грозить, таки я не довідалася.

Нагадую собі, що мабуть перед двома роками на цих теренах діялися таємні історії. Тяглися довший час і було кілька жертв у людях. Одні казали: розрухи большевизуючих, інші знову ж: езекутори занадто притискали. А де правда? Й досі не знати.

Околиця, якою їдемо, гарна. Може тим гарніша ще, що днина така ясна, чудова. Все наче присипане золотом. Золотяться ниви збіжжям, що само похилилося під серп жінця. Мечами золотими здаються до сонця серпи й коси. Маком горять рукави, запаски жниварок. Виблискуються води під покосами трав. З щирого золота здаються лави пісків, верхом усі в рожевих вересах.

Ось величезне озеро. В золотій, пісковій оправі велетенський, безконечний шафір. Човники при березі. Вже хочу злізти з потягу, як нагадую собі: на черговий поїзд треба ждати цілу добу, куди подінуся? А крім того, завтра свято, зійдеться багато народу в Пинському Ні, таки треба поспішати. Хоч як хотілося б у соновому лісі посидіти, в човнику поколихатися.

Ночую в Пинському.

* * *

Маю щастя! Погода. Сонце.

Недаром возилася з фотографічним апаратом: будуть знімки. Це ж, кажуть, ціла Пинщина сходиться на храм до Пинського.

Готель, що в ньому ночувала, недалеко від залізниці, а собор і всякі важніші будівлі

колишньої старовинної князівської слолиці — далеко, аж у середині міста.

Приходить на думку, що варто було б оглянути дещо з давніх пам'яток, — бо ж, кажуть, Пинське бере свій початок з десятого століття. Правда, з такого давнього часу не осталося жадного сліду; зате з шістнадцятого - сімнадцятого, кажуть, є гарний єзуїтський костел, монастир, катедра, синагога.

Але... признатися? Хоч сором, таки скажу: від усяких давніх мертвих пам'яток все цікавіше мені таки само живе життя — люди, край, природа. А тут спеціально — передвічна давнина на диво лучиться в одно з сучасністю. Хіба ж оці мочарі, що на своєму гранітовому підложжю є, мабуть, ще невисохлими безконечними праозерами, а може й останками праморів — хіба ж, кажу, це не найкраща, найцікавіша пам'ятка забутої давнини?

А люди? Цю землю виривали собі з рук, бились за неї князі українські, московські, литовські; а там — Польща, знову Московщина й знову Польща. А люди від віків живуть на тому самому місці, тим самим давнім життям. Зрідка розкинені поміж багнами й пралісами, лучать нам примерклу, присипану попелом віків давнину із теперішністю.

Князі, володарі, щоб укріпити своє панування, клали оборонні замки, городовища, вежі, стовпи, з яких багато збереглося й досі, — а народ мав більш над усе оборонні позиції: зрадливі, смертоносні, бездонні багна. Ховався за ними, мало дбаючи про те, під чиє панування дістався; бо й ті, що перехоплювали Полісся з рук до рук, немов чарівний райдужний мячик, про народ його мало

журилися. Тому життя народу й нині так подібне до того, про яке читаємо хіба в книжках про минувшину.

Ви чули, що давно, коли ще тільки земля висихала від першої поледнякової купелі, люди клали будівлі на палях? Так погляньте не тільки на підложжя для стирт сіна на мочарах, а й на оці помости на палях під стіжки збіжжя біля хатів скрізь по Поліссі!

Питала я, звідки цей звичай. Кажуть: миші не гризуть так, вода не підтопить.

Ви чули, що пращурі сьгоднішніх людей їздили на човнах, замість битими дорогами; кидали цілі дерева на багнисті ґрунти, щоб дістатися з місця на місце? Ідьте на Полісся, спробуйте тамошнього способу подорожування, замість морочити собі голову над книжками.

Вас учили: давні люди жили медом диких бджіл, що складали його в пнях дерев?.. Погляньте на дерево в лісі, а навіть при битому шляху, — де поліщук кладе свій дуплавий пеньок замість вулика, а дика бджола працює на нього.

Кажуть: давні люди по лісах, серед мочарів живилися рибами, звірятами, птахами, дикими ягодами, грибами; зерно розтирали на камені чи в примітивних ступах. Побачите це й нині на Поліссі, хоч би з тої причини що більшу частину року поліщук, у самім серці Полісся, не в силі дістатися нічим іншим, як чайкою, ні до міста, ні до млина, взагалі до ширшого світу.

Чи ж не є оцей народ, оцей край сам собою куди цікавішою „книгою битія”, від давніх мурів, хоч на них ще й не затерлися литовські герби?

Бам..., бам... бам!..

Дзвін нагадує, що час до церкви. Ско-ренько поспішаю в долину широчезними вулицями, що їх деколи можна б і на полови-ну розділити. Не жалували землі. Наче прак-тична мамуня, що шиє дитині сорочину на виріст. Мовляв: тепер завелика, але виро-стеш — саме добра буде.

Та місто не виросло. Росло-росло близь-ко тисячі літ і ледве дочекалося тридцяти ти-сяч... жидів, чи то пак, мешканців... Взагалі Пинське, як і багато інших давніх міст В. України й Росії, — це невирослий карлик у завеликій одежі.

До собору наспіла в-сам-час. Якраз ар-хиєрей в супроводі діяконів входив у надвір-ні двері церкви. Всуваюся поспішно за ними — бо... ану ж через натовп не проберуся? Але натовпу зовсім нема. Ще й двічі-тричі стіль-ки народу вмістилось би.

Єпископ ступає помалу, повагом. Посе-редині церкви затримується. На очах вірних одягають його в золотисті ризи, накладають на голову набиту самоцвітами мітру, подають у руки жезл.

Починається Служба Божа.

Хор співає поважними велико-україн-ськими напівами. Гарно, тільки... і відправа, і спів — давньою російською вимовою. Ди-вуєшся. Для кого це? Таж навіть урядова ста-тистика начислює москалів на Поліссі дуже-дуже мало.

Відправа йде щораз далі, а народу при-буває мало; а вже селян таки майже зовсім не видно. А я так тішилася, що на храмі в Пинському побачу їх багато-багато. Може краще було залишитися там, над озером, та

пошукати собі якоїсь малої сільської церковці.

Тихенько питаю найближчу сусідку:

— А селян у церкві не буває? Мені ж казали, що вся околиця зїжджається в свято до Пинського...

— І добре вам казали... Але всі вони там... на базарі, над Пиною...

Невже ж? Залишаюся ще трохи, але страх, що не підмічу поліщуків у їхній столиці, передчасно виганяє мене з церкви.

Вже з церковних сходів бачу, кудою пливе народ. Не треба й питати.

— — — — —

Хмари народу, возів; а понад ними перше, що впадає в вічі, — це ліс патиків чи колів, що, наче деревляні списи, стирчать понад одною великою частиною базару.

Що це? Ніяк не розберу. Аж зблизька: та це ж дишлі однокінних возиків так густо шторцем поставили візники. Всі тут їздять однокінками з двома дишлями, а через тісноту на ярмарковій площі й поспинали всі дишлики (голоблі) вгору. До-речі: в усьому Поліссі не здибала парокінного запрягу.

Протискаюся поміж вози; заглядаю, чим люди торгують.

Усяке: тут яєчка в кошеліку, там ба-раболі трошки, там вовни чи клоччя звиток, тут риба сушена, копчена (вуджена); багато вюнів, понасилюваних на патички.

Невеликий, убогий крам і невеликі, марні люди. Біляві, з голубими, сірими чи зеленкуватими очима. Худорляві. Обличчя якісь серйозні, наче задумані. Симпатичні. З приємністю помічаю, що чоловіків бородатих, мов кацапи, мало.

**Вови в піднесеними дишлями.
Світлила авторка.**

Полудне. Дехто розкладає на возі харчі: кусень чорного хліба, трошки сира, частіше пляшка молока.

— Мудрі поліщуки, — думаю: — не завалюють собою жидівських шинків. Чи... може тільки не мають за що?

Пробую заговорити. Та де там? Кожне занятє, затурбоване своїм.

Піду на базар, між жінки.

Ніби поле, густо засіяне маківками.

І тут те саме, що на возах, тільки, що друга, третя господиня, то перекинений на руку рушник, скатертину, полотно. Оце то-нісіньке поліське полотно йде за безцінь у руки міщанок, жидівок, а поліщучка вже навчилася купувати, навіть і понад свою спроможність, пусту крамщину. Народніх одягів, як у Кам.-Коширщині, не видно. Одне, чим сільська жінка визначається, то вишивана чи барвно ткана запаска, хвартушина.

Трошки оподалік за жінками мила поява: може 10 літній хлопчина з ляльковими ліжками з луплених прутів. Простенька, але солідна робота. Шкода, що до Коломиї далеко. Але кортить хоч заговорити до хлопчика.

— Ти сам робив ці ліжка?

— А хто ж би? — відповідає гордовито.

— Гарно! А скільки ж одно коштує?

— ...десять грошів.

— П'ятьдесять? — питаю недочувши.

— Десять, кажу!

— Так дешево? — дивуюся.

— Дешево? То купіть.

Ніяк не „випадає” засмутити малого майстра. Даю двадцять грошів. Хочє здати решту.

— Лиши, хлопчику, хай буде двадцять.

Торговиця над Пиною.

— Як двадцять, то беріть і друге: це вам належить...

От маєш! Що ж тепер з ліжками робити?

Прошу, щоб хоч одне собі „тим часом” залишив (як трапиться купець, може й продати!), а друге таки беру, щоб не зажурити симпатичного хлопця. Може придасться.

* * *

Щоб не тиснутися крізь натовп з своїм купном, йду боком хідником вдолину, в сторону ріки. Чула про цікавий торг на човнах. Треба довідатися, скільки в тому правди.

Вниз, униз... Вже й ріка заблисла. Широка, спокійна. Горою перекинений довгий залізний міст на грубих підпорах. Поза рікою далеко-далеко рівнина — тільки це не поле, а славні „пинські болота”.

Над водою народу, аж густо. І вози, і піші, і поліція (від їхніх білих шапок і тамті майдани біліли).

А на воді? Та бо справді: ярмарок не тільки на базарі; якраз головне — це човни, довгі, вузькі, як великі індійські чайки, тісно збилися при березі. І не в один ряд, а в два, три, ген аж до половини ріки. Човни торкають себе боками, носи входять один попри один густо, тісненько, так що з одного човна на другий зовсім вільно перейдеш сухою ногою.

На кожному продають всяке добро. Крім картоплі, курок, гусок, яєць, риби, рибацьких мереж, кобілок, кошеликів, — бачу ще й дерево, купи троці. На більших човнах сіно, трава; іноді свиня, телятко.

Ну, й цікаво ж. І приємно! Воздух свіжий від води, народ не товпиться, не штов-

хає. Десь хтось, похитуючись, перескакує з човна на човен, щоб оглянути, поторгувати привезене добро. Поліщуки сидять чи стоять спокійно. Не накидаються з своїм товаром, неначе на продажі їм не залежить. Дехто полуднує, як і там на возах — хліб, пляшки з молоком,

Притягають мою увагу човни, де є діти — треба ж позбутися свого купна.

От на краю недалеко моста мама з дівчинкою, може чотирилітньою. Підходжу. Продає півня, яйця, клоччя.

З місця упереджую, що нічого не купую. Приїхала здалека — подивитися, як живе народ.

Цікаво. Такого торгу на воді не бачила. Чи не краще дорогою?

— Ні, далеко, обїзно: возом прийшлося б їхати пів днини, а човном за пів години допливем. А є такі місця, що сухої дороги взагалі нема...

— Дитинка не боїться водою їхати?

— Чого ж? Воно, як гуся, над водою вирросло. Вже сама сачком, або й старою сорочиною з іншими дітьми рибу ловить, їздить з мамою трощу на мочарах жати.

— Як же називаєшся, маленька?

Сиві оченята сховалися мамі на грудях.

— На ж тобі для лялечки ліжечко, коли ти така чемна, що вже сама рибку ловиш. Як зловиш велику, запроси й мене на юшку. Добре?

З сусіднього човна прислухуються цікаво нашій розмові.

— А ви б справді заїхали в наше село? — підхоплює мати,

— Візьмете?

На човнах.
Світлила авторка.

— Їй-богу візьмемо. Ідете?

— Добре туди, а звідти?

— Візьмемо й назад.

Хочу на спогад дати книжку — неписьменна й чоловік ні.

Недалеко на другому човні багатше одягнена стара жінка (в черевиках, не в постолах!). Біля неї 3-4 літній хлопчик. Відвідаємо й його — перескакувати з човна на човен вже навчилася.

— Це ваш хлопчик такий гарненький?

— Внучатко. Дочка пішла ниток на сіти купити.

— О, то ти чемненький, що лишився з бабунею. На ж тобі цукорочок з української фабрики.

Бабуня радіє.

— Він більше зі мною, як з мамою, — гордо впевняє: — Правда, Миколю?

І в усміху показує золоті зуби. Щось незвичайне! Показується, жінка в Америці була. Багачка. І письменна. Заки прийняла газетку, добре їй приглянулася. Побачили сусіди з поблизьких човнів, нахиляються до нас цікаво, руки простягають по друковане слово. А в мене крім „Дзвіночка”, жіночого часопису й кількох господарських книжечок нема нічого.

Переступаю з човна на човен. Рідна мова з „панських” уст та ще й вістка, хто й відки приїхав до них, єднає мені всіх.

Про похмурість, непривітність, хитрість поліщука, яким його характеризують польські письменники, нема й мови. Почуваюся рідною, близькою їм, як серед селян Покуття чи Поділля. І мова наша мало різниться. Я сказа-

ла б — їх гарніша, ближча до літературної, ніж наша, галицька.

Надибаю селян з поблизьких сіл, на кілька верстов від Пинського, але є й здалека — на 30, 40. Шкода, що не позаписувала ріжних назов, от так тільки нагадуються: Вишевичі, Петичів, Завадчиці, Калауровичі, Сімановичі й Бог зна які.

Одні вже попродали своє добро й успіли всякого накупити. З недбало загорненого паперу цікаво виглядає лихенька матерійка на дівочу блюзку чи спідничку; там вузлик з мукою, кусничок мила, жмутки лика на постолі. Але найбільше, бо мало не на кожному човні, — це нитки на рибальські сіти.

— Бачу, добре торгували — всячину везете...

— Та це таке наше, — каже старий поліщук: — Пинськ дав, Пинськ узяв; що самі лишимо, а що прийдуть та заберуть...

Письменних мало. Віри православної...

Найцікавіша бесіда таки на березі. Обступили, випитують, цікавляться мною, не менше, як я ними. Є старші, колишні вояки, що й на Покутті бували в часі війни. Посідали ми на крайньому човенці, балакаємо.

Хто? Всіляко себе називають: „тутешні” (цих найбільше), поліщуки; „поляки” — ніхто, вже скоріше „руські”

— Москалі? — питаю.

— Ох, ні, хрानь Господи — такі, малоруські.

— Кажі правду: українці, — відзивається поважний господар, що в часі війни квартирував у Надвірній.

Інші годяться беззастережно:

— Так, так, українці, але тут усі кажуть „тутешні” або „руські”.

Один, що гарно говорить по-українськи, подає себе за білорусина...

— Ану, — кажу, — заговоріть по білоруськи. Хай почую, яка то білорущина...

— Та я ж говорю, — відповідає вже непевно.

— Але ж ви говорите, як і ми всі, навіть як я... А я білоруську мову знаю добре, у нас же є сенатори товариші. Вона інакше виглядає...

— А в нас так, як чуєте...

— А якої ви віри? Всі православні?

— Ні, не всі...

— Що ж? Католики?

— Ні, католиків нема.

— Хто ж?

— Є в нас всіляка віра. Ось цей, бачите, євангелик, і цей, в селі їх більше є. В нього і євангелія є в кишені... Ану, покажи...

Виймає невелику книжечку, добре протерту.

— А в нас баптисти. Ось цей баптист.

— А в нас усіляке. Чотири віри в селі є: найбільше православних, а там євангелики, баптисти, суботники.

— Бійтеся Бога, люди! Чого ж ви так ділитесь? Чого в тих різних вірах шукаєте?

— Бога шукаємо... як краще жити, шукаємо...

— Хіба ж православна віра цього не дає?

— А не дає! — каже євангелик. — Моя віра не велить красти, клясти, батьків зневажати. Вчить по-Божому, по євангелії жити. І ми так робимо. Ви б побачили — у єван-

геликів нема сварні, бійки, гріха... А що в православних? Ну-ну!..

— А хіба ж православна віра не вчить: „не кради”? А четверта заповідь не каже: „чти отця твого й матір”? А євангелія хіба ж не та сама? Іншої ніде в світі нема...

— Так... може й правда... Але хоч православна віра вчить „не кради”, „не чужо-лож”, а вони таки не слухають — і крадуть, і всяко грішать...

— Але хто ж вам боронить своїх заповідей слухати? На це ж у церкві навчають і євангелію читають.

— Що з того, що навчають? Яке там батюшчине навчання! А євангелії не розуміємо, й десятого слова не схопимо. А тут усе, як Христос навчав, списано. Пастор збирає всіх по хатах, читає, викладає. Євангелія у нього українська, зрозуміла...

Мимохіть приходить на думку, чи в цих тяжких часах, коли народ усюди шукає рятунку, не годилося б апостолам правдивої віри йти між народ, наново проповідувати її, вчити, як жити за Христовою наукою? Здається, народ горнувся б, як і до тих усіх проповідників нових вір, суботників, баптистів, Бог зна чого. Бо діє тут живе, переконливе слово більше, як сама нова віра. Тож щось робити, освідомляти, нести сюди освіту конечно. Бо доходить навіть до того, що деякі власне з цих сіл зпід Пинського роблять заходи, щоб перейти на жидівську віру.

Роботи, освіти треба, — та як подати її, коли вони від нас все ще відділені, відгороджені не кордонами, а... законами?

От так кілька годин ми переговорили

над берегом, чи на хвилях Пини. Заприязнилися, зблизилися. Зробили кілька знімок.

З усіх сторін ішли запрошення: їдьте з нами. В селі люди радо бачили б такого далекого гостя. Обіцяють даром перевезти, переночувати, ще й відвезти чайкою назад. Маленькою „душогубкою” 20-30 верстов на годину можна переїхати.

Сміюся, що хотіли б мою душу десь тут, у Пині, запропастити.

Не користаю з запрошень, хоч мої співбесідники дають їх щиро, серйозно. Одне — часу нема; друге — знаю: там, на місці, може не так легко було б без перешкоди побалакати, як тут, на ярмарку, на човні. Та може б з того для декого ще й наслідки які були. Траплялося.

Може іншим разом, може в інших обставинах

Смеркається. Одна по одній з гурту відриваються чайки, випливають на вільну воду, розїздяться рікою — хто праворуч, хто ліворуч. Більше вправо. Інші ще лишаються при березі. Роздала ще кілька дитячих та жіночих газеток. Письменним раджу вдома почитати жінці, дітям.

Кажуть: „добре!” Але не встигла я відступитися, як чую — вже за мною півголом лунають слова, що їх сама писала в „Жіночій Волі”. Читача обступили. Слухають уважно.

Ох, ніколи більше, як тоді, не відчула я, яка це велика відповідальність редактора, що пише для народу, як дуже повинен він уважати на кожне слово.

Аж почервонівши з непевности, стаю — слухаю, яка там статейка попалася.

Поліський селянин.

Добра! Про вихову діток. Чую, переко-
нує їх. Потакують: правду пише.

Слава Богу! З легким серцем лишаю
опустіле побережжя і Пини й обіцюю собі:
вернуся ще...

Сиджу в буфеті одної маленької полісь-
кої залізничної стаційки. Передо мною мапа
розкладу їзди залізницями. Міркую: кудю
далі спрямувати свої кроки, щоб і цікаві ре-
чі побачити, й не попадати на чуже подвіря
— себто крутитися між своїми, а не забігати
на правдиву Білорусь.

Те, що наші поліщуки й на корінній
українській території чомусь залюбки по-
дають себе за білорусів, дуже ускладняє
справу. Та біда, що не тільки неграмотний,
національно мало свідомий поліщук часто не
знає, кудю себе зачислити, — про це ще
спорять і інтелігентні люди обох народів.
У часі перших виборів до польського сойму
йшла завзята суперечка за цю „межу” між
українцями та білорусами. Не могли погоди-
тися теж, де яка мова має обовязувати в сіль-
ських школах. Одні казали українська, інші
ні, тут білоруська. Уряд погодив їх: не вчать
в школах ні одної, ні другої.

Сьогодні у мене в руках під цим огля-
дом неоцінена праця професора Ів. Зелін-
ського „Карта українських говорів”, видана
Українським Науковим Інститутом у Варшаві
1933 р. Вона для кожного з нас може бути
найкращим провідником по всіх землях Рід-
ного Краю. Але ж тоді я її ще не мала, то-
му мені важко було зорієнтуватися.

На цей раз вивів мене з клопоту ща-
сливий випадок.

Коли так ломлю собі голову, куди далі

поїхати, як нагло чую: від групки інтелігентів, що сидять при другому столі, долітають до мене звуки рідної мови. Українці! Інтелігентні українці! І то мабуть не принагідні туристи, подібні мені, а дійсно тутешні, бо мова між ними йде про якісь зовсім буденні справи.

Ситуація стає ще цікавішою, коли товариство звернуло й на мене увагу. Нарешті одна з пань спитала:

— Що ви тут робите, пані сенаторко?

Можете собі уявити мою радість!

Виявилось, що панове з того товариства це члени колишньої наддніпрянської армії; вони мають свої робітничі осередки переважно по білоруських землях, а сьогодні в справах заїхали на короткий час на українське Полісся.

Розуміється, зразу дістаю цінних інформаторів.

— Питаєте, де білоруська границя? Не тут. Хоч як себе люди представляють білорусами, не вірте цьому. Це воно так для відріжнення від москалів. А хочете бачити, де живуть правдиві білоруси? Заїдьте, прошу, до мене: там і земля білоруська і народ. Знаю їх добре, і моя дружина теж білоруска з роду. Приїдете, заглянете до першої з ряду сільської хати — і зразу побачите ріжницю: менша, бідніша, на жаль брудніша. Нема тої чепурности, рушників на стінах, квіток над образами. Й бесіда інша. Самі знаєте — оце „цякання”: браця, бацько й т. п. Їй-богу щиро прохаю, заїдьте. Треба ж і дійсних білорусів пізнати, а при цьому дамо вам усякі поради, що ще варто й цікаво побачити на Поліссі. Тепер же часу ні у вас, ні в нас нема. Ось моя адреса...

Хотілось би послухати доброї поради, а вагаюся. Страшно, щоб учинному, чемному петляюрівцеві не зробити клопоту.

Догадується й упевняє:

— Не думайте, що будете нас вязати... чи турбувати... Це ж місто... Хоч новеньке, виросло в часі війни, але стоїть при головному шляху — знайдете й гостинничку чи рестораник, як собі забажаєте. А побачите в нас ще одну цікаву річ: як виглядає осушена поліська земля. Покопано в нас канали, осаджено на сухих землях військових колоністів... Земля зовсім не погана. Конюшина родить. За кілька днів буду вдома. Приїжджайте, коли ласка. А тепер всього кращого...

Докінчила я тоді свою дорогу, як задумала й вернулася, не покидаючи роздумувати: а що, якби й справді скористати із запросин чемного принагідного знайомого? Бо ж ще так багато цікавого залишилося на Поліссі...

Послухала доброї ради: їду поглянути й на білоруську територію; тільки трошки пізніше — вже осінньою порою.

З Берестя через Жабинку, Оранчиці, сумної слави Березу Картуську до Івацевич, що вже в косівському переважно білоруському повіті,

Після довгих дощів, слоти випогодилося, й цей останній усміх сонця вивабив мене з дому.

Полісся в новій гарній, багатій шаті. Себто: може не так багатій наскрізь, як зверху. На вбогу сіру згрібну сорочку накинуло Полісся на плечі багату, райдужну, пишнobarвну кирею. Поміж темними аж чорна-

Поліщучки тіпають лен.

вими вільхами, твердими зеленими шпильками — повистрілювали горючими свічками берізки. Забагрилася калина, орябина; дали про себе знати заховані в лісній гушавині дикі груші, яблуні. Попідростали скошені літом шуварі, над широко розлитими водами гнуть-ся під подихом осіннього вітру осоки.

Де-не-де оре стерню сірий, як ця земля, орач. Квола постать, спущена голова, як і в тої коняки, що сама одна тягне примітивного плуга.

Мигають і зникають, мов привиди, серед сірої стерні, сірого піску, сірі, безбарвні села. Не веселять ока чепурні, біленькі, як святочна сорочка, стіни, не підперізує їх рівенький золотий пояс глинки, виведений рукою дбайливої про красу хазяйки. Чомусь не видно навіть світлої солом'яної шапки на новенькому деревляному тулові хати. Чи так мало поліщуки будують, чи, приноровлюючись до сірих буднів, і хати їхні скоріше як деінде сіріють?

Одиноке, що розвеселює око й душу, то піднесені на деревляних ніжках обороги з свіжо звезеним хлібом та дахи клунь, вкриті вже майже стиглими, жовтими гарбузами.

Лихові дорогу в село заступає хрест з розгорненими широко раменами. Чиїсь побожні руки уквітчали його пільним квіттям, калиною і мов весільного старосту перевязали вузьким, але довгим поліським рушником.

Десь, від недалекої хати, заніс вітер на хвилину відгомін стукоту деревляної терлиці. Мов у швидко-мінливому фільмі, мигнула постать поліщучки, схилена над прапрадідньою терлицею з жменею такого ж відзичного, символічного лену в твердій спрацьо-

ваній руці. З нього в глухі чорні зимові ночі, під виття голодного вовка, при світлі найпростішого каганця, що більше коптить і чадить, як світить, терпеливо, пильно, без скарги й туги за чимось кращим, веселішим, снуватиме вона безконечну тонку, але сильну нитку. Ту саму нитку, яка вяже її ще із тою прапраматір'ю, що перша винайшла між дикими травами оцей лен, що перша видумала спосіб, як у нього облекти тіло свого дитяти...

Пастушки під лісом запалили вогонь. В сірих свиточках, підперезані червоними поясами, нахилились над вогнищем, перебирають щось у ньому патичками. Напевно печуть картоплю. Ніколи вона не видається такою смачною, як там, на полі, вигребана просто з під піску.

А там на полі віз. Біля нього ряд мішків вибраної картоплі. Схилившись низько дуже низько, вигрібують її сапою з піску жінки, дівчата. Коли на довшому постю при переміні потягів підійшла я до копальниць, то побачила, що деякі з них вигрібували бараболі, стоячи навіть навколішках і підклавши під коліна мішки.

— Чом же, — питаю, — так не шануєте свого здоров'я? У нас сапою чи хоч би рискалем добувають люди картоплю, так що мало й схиляються...

— Такий у нас звичай, — відповідає молодиця з якимсь безнадійним спокоєм.

Так було, так є й так мусить бути далше; віки цілі ніхто нічого не поважитья змінити...

Стація Береза Картуська. На рівному місці мале містечко. Жидівські хати з чер-

воними віконцями. Жадного руху... Не висідає ніхто... кого я з острахом чекала — з ескортою.

Біля дверей стаційного будинку, що всунувся в глибину подвіря, крім портієра, є й постерунковий. Кожного чужого легітимує, переглядає папери, довго випитує, щось записує.

Спочатку зробилася біля дверей затримка, глота, але скоро всіх перепустили. Опустіла стація, тільки крутяться по ній постерункові й міряють підозрілим оком кожную чужу людину.

Табору не видно. Аж ген, як виїхала добрий кусник поза стацію й містечко. На хвилину показалися грубі червоні мури давнього монастиря.

— Це табор?

— Так... концентраційний табор засланих на „покуту“... — потвердив кондуктор.

Напружую зір, чи не побачу де, кого з них, може й доброго знайомого при правій дорогі, моста. Нема. Самі „тутешні“, це зразу пізнати.

Знову кущі, ліс, вода, мокляки, копички сіна, бараболянні поля з розсіяними, низько схиленими робітницями. Знову орач і конина з опущеними вниз головами.

Івацевичі. Посеред рівнини маленьке містечко. Всі хатки нові — бо ж повстало воно, наче виросло на піску, посіяне німецькою рукою в часі війни.

Шукаю „готелю“, що його мені поручено.

Малий босий хлопчина пропонує свою поміч: віднести валізку, запровадити до всім знаного, мабуть самотнього готелю.

Доріжками, стежечками через городи, хідничками з одної дощечки доходимо до невеликої жидівської хати.

Так, це „готель”.

— Є кімната? — питаю жидівку, мабуть господиню.

— Ну - у, чому би не була? — відповідає питанням, потім додає: — Для пані мусить бути!.. Прошу...

Через кімнату господарів дістаємося до „гостинної”. З частини стіни облетів тинк. Вагаюся, чи йти далі. Але господиня додає відваги:

— Що це шкодить? Адже ліжко під „цілою” стіною, а тамта відпала недавно... Направимо...

Все ж вагаюся.

— Нема тут кращого готелю?

Господиня амбітно заперечує.

— Нащо кращого? Де знайдете кращого? Тут сам воєвода недавно ночував! Не вірите? Зараз покажу книгу.

І з тріумфальною гордою міною кладе перед очі книгу гостей, де певним, замашистим почерком стоїть чорне на білому: воєвода Костек - Бернацкі,

Це мене переконув: мабуть таки справді це найкращий готель, нема що вередувати.

Відсвіжившись трохи, хочу виходити, але ключа в замку нема.

Господиня заспокоює:

— Нащо вам ключа? У нас все певне. Але для кращої безпеки, як будете виходити, дасте валізку до моєї кімнати. А то ви не дуже доброго провідника собі вибрали, то знаний у місті злодюжка; ще крізь вікно го-

тов що потягнути. Краще лишайте речі в мене, там шпилька не пропаде.

Хай буде. Стаю фаталісткою, як ті копальниці бараболь, як взагалі всі поліщуки. Починаю їх розуміти: тут природа сувора, її закони тверді, невблаганні; їх могла б зломити тільки велика, спільна, зорганізована людська сила. А тут вона ще не пробудилася...

На щастя, знайомого пана Івана і його гарненьку дружину застаю вдома.

Зразу робимо генеральну нараду:

— Ще сьогодні можна поїхати в поблизькі села Галенчиці, Ягловичі. Завтра прогулька на відводнені землі, де живуть осадники. Далі вузькоторовою залізничкою в Теліхани — мале містечко, де знову наші землі. Не треба гаяти часу й зразу поїхати в велике, доволі багате село над озером. Багато рибалок. Там знайомий, коли покличетеся на нас, покаже, кудю цікаво зайти. Варто поступити й у Теліханську вульку, гарненьке село над озером під самими Теліханами. А рано, самим досвітком, пароплавом по каналу Огінського виїдете в Пинське. Їхати будете поміж найбільші славні пинські води, болота. Відложити цю їзду годі, бо пароплав їде тільки двічі в тиждень, а це буде якраз день виїзду пароплава. Тому вам прийдеться у Теліханах спішитися...

Дякую за добру раду й таки зразу йдемо шукати відповідної підводи.

— Дороги в нас не погані, — заспокоює пан Іван: — Мягкі, піскуваті...

*

Дорогий гріш на Поліссі. За таку ціну, як деінде бере візник за перевезення тільки

з двірця до міста, годиться господар поїздити зо мною і на села, і до осадників. Без торгу годжуся на ціну, й погідним ранком виїздимо.

— Ви українець, чи білорусин?

— Білорусин.

— Письменний?

— Так, але що тут є читати? Часами хіба попаде яка російська газета,

Говорить мішаною українсько - білорусько-московською мовою.

— Чому ж російська? Не краще білорусинові читати білоруську газету?

— Та де там тої білоруської взяти? Що зачнуть у Вильні видавати, заки до нас дійде, вже й закрили. Зачали другу, й знову те саме. Прийде 2-3 числа — ого! по ній! Але незадовго не буде й для кого газети писати. Діти вже письма білоруського не прочитають. От порадили б щось на це, коли, як кажете, берете участь у законодатних тілах. Так видайте такі закони, щоб у нас і по-білоруськи вчили.

Оце скарга, що дзвенить по всьому Поліссі, куди б не заїхала... І тут її почула.

Село на перший погляд — як кожне поліське. Сіре. Будівлі може трохи менші. Народ у полі. Беруть картоплю, орють нивку, Вдома старі, діти, немічні.

Правду казали знайомі: хоч бідно й не дуже чепурно в українських поліських хатах, то тут ще бідніше, простіше, ще менше старання прикладається до того, щоб хату зробити милішою, гарнішою. Комини закоптілі. Стіни давно білені, рушники не веселять ока. Й образів нема, тільки в куті висить ікона, прикрашена витинаною паперовою завісочкою.

В деяких хатах посередині стелі видно залатаний дощечкою й заліплений вапном отвір на дим. Ще недавно хата була курна, дим йшов з печі просто на хату. Десь подальше від міста, кажуть, ще й досі знайдуться такі хати.

Всюди, де застали господаря чи господиню, була якась тяжка журба.

Ось у першій хаті лежить молодий господар на бідній постелі. Скалічив ногу. Спухла, рве. Вже два тижні не встає з постелі.

— Може б що порадили?

Показує ногу, обвинену в сірі шматки. Вже й розвивати зачинає.

На жаль, не маю лікарського досвіду. Раджу удатися до лікаря. Нема гроша. Так хоч чистіше тримати ногу, вимочити в виварі з романку. Дякують, Бліде змучене болем обличчя розяснюється надією.

В другій хатині інша журба. Якраз цієї ночі до сіней, де стоїть скриня з речами, полотном, закрався злодій. Випорожнив скриню до дна, Зійшлися сусідки — господиня, тяжко зажурена, розповідає, як рано застала двері відімкнені, скриню порожню.

— А собака? — питаю: — Собака допустив чужого?

— Де є собака? Вовки вихапали, через них собаки втримати годі.

Нагадую, — дійсно читала недавно в газеті, що в околиці Івацевич вже відтепер вовки дають про себе знати навіть по селах. Отже правда...

На кінці села мала стара хатина. Молодиця тіпає лен. Біля неї купка діточок. Снідають.

— Дай ще молока, мамо, — просить біловолосе, може дворічне дівчатко.

Мама не жалує. Виносить з хати збаночок, доливає в глечики дітям.

— Пийте, пийте, доки є. Незадовго будете хліб у воду мачати...

— Чому ж? Корова видоюється?

— Ей, то б ще нічого! А то прийдеться продати. Одна є, й цю продамо. Щоб тільки трохи води впали, треба вести на ярмарок.

— Чому?

— А тому, що кінь бараболею задавився, здох. Без коня не буде хліба. Діти без молока обійдуться, а земля без коня ні. В найближчий ярмарок треба продати, зідхаючи виголошує твердо засуд жінка. Діти сильніше затискають рученятами горнятка з молочком що його вже так скоро має забракнути...

— А ви б краще зорали коровою, як деінде роблять люди. Як же оцю дробину виховате без ложки молока?

— Нема ради. А корова? Хто ж годен коровою поле орати, сіно возити, з дровами взимі в місто виїхати? А гній? Що заступить кінський гній, а без гною земля не зродить.

— Засійте нивку лубіном. Бачу не одні у вас тим собі помагають.

— А де гроші на лубін взяти? Даремне не дадуть. Ні, ні, без коня у нас життя нема — піде на ярмарок коровка...

Наче з пересердя, чи розпуки залопотала швидше, голосніше терлиця.

На останку поступили й у багацьку хату. Уладжена на міський, панський лад. Ліжка порядно застелені Шафа, столик, лямпя, книжки, польська газета. Господарі в полі.

Стара бабуся оббирає на обід картоплю. Це дійсно заможні господарі. Діти в Вильні ходять до школи. Вже був один чи два вчені сини, й через недалеку границю перебралися на тамтой бік — у Совіти. Тут більшовизм все ще не втратив авреолі „раю”. Знають його з того часу, як тільки настав підкличем „геть з панами, все для бідноти” На що це пізніше зійшло, поліщук мало знає — газетам не дуже вірить і не читає, а з добрим зичливим словом ніхто до нього не звертається. Зза тамтої границі ніхто не повертається, бо знає гаразди поліські.

— Що ж, бабуся, внуки пишуть? Добре їм там?

— Спершу десь-колись писали, давали знати про себе, Тепер уже віддавна нема жадної чутки. Певно не допускають сюди, щоб люди не знали, як там живеться.

— Не допускають, та не так тут, як звідти... Не чули, бабуся, як там нарід з голоду гине, по тюрмах карається?

— Або то все правда, що газети пишуть?

Дорога до теренів, осушених для польських осадників, доволі далека. Особливоз огляду на стан поліських доріг. Хоч для заохоти й додання відваги мені обіцювано мягенький пісочок, то одначе в дійсності так добре не було. Цей пісок так часто чергувався з киненими впоперек колодами, що ця їзда таки добре далася нам у знаки й поспішити не було як.

Правда, візник хотів мені показати, що коняка в нього неабияка, а візок особливо сильний — і намагався підганяти коника. Але я дуже скоро мусіла здержати його шляхетні зусилля: як не хочеш, чоловіче, щоб я по

оцій прогульці в Івацевичах з кілька днів відпочивала, то не спішися!

Без огляду на це, дорога все ж таки гарна, цікава. Йде головню лісом, підмоклими пасовиськами, лугами. Сонце світить, навіть гріє. Це ж „бабине літо”. Довгі серпанки павутиння звисають з наших капелюхів. На лугах бродять у воді корови, на сухішому місці — купка овечок. Посеред них — пастушок з перекиненою через плече полотняною торбою.

Луг. Ліс грає веселкою барв. Сіро-зелена сосна чергується з темно-зеленою вільхою. Ясніють берізки з золотими, аж червоними, верхами. Тільки трепета бокує; здається, від кривавої купелі здригається.

Мокляки, Зелені, сірі мохи. Напів посохлі папороті. При дорозі високо на дереві зпід пожовклого листя цікаво виглядає пенюк - вулик із бджолами.

Каналів як не видно, так не видно. Вже й людей питаємо. Аж ген дальше, на кращій, ширшій дорозі, минають нас величезні вози, навантажені свіжим пахучим сіном. Коні великі, добре удержані. Це вже осадники везуть замовлене урядом сіно. Значить і поля їхні не далеко.

Але спершу — широкі рови, виповнені по береги водою. Йдуть в один бік, їх перетинають інші — в другий. А поза ними вже зникає ліс та мокляки, а зеленіють широкі, буйні сіножаті; на них трави рівенькі, як густа щітка.

Ось лан конюшини — широкий, довгий. Стирта сухої, а навколо неї вже виросла нова, гарна, буйна, як на Поділлі.

Дорога веде до осадничих осель. Уже

видно величезний город, подвіря, обнесене білими березовими штахетиками. Серед зелені й стежок, висипаних пісочком, розкішні великі будівлі під рожевими череповими дахами.

Здорова, кремезна осадничка поростає серед городовини й спілих помідорів у городі. Великі, високі стайні, хліви, шопи. Невже ж і так може виглядати оце поетичне моклякувате, але всюди дуже бідне Полісся?

Осадники, колишні польські військові, не управляють поля. На городовину мають тільки городи біля хат. Вся решта — це пасовиська й сіножаті. Держава закуповує сіно на пашу для військових коней; а збирають сіно, конюшину, кілька разів на рік. Трава росте, як на дріжджах. Не вступиш лан докосити, сіно в стоги зложити, як на другому кінці знову вже можна зачинати косити.

— Бачите, що з вашого мокляка можна зробити! — кажу до свого візника: — Чому ж селяни, хоч би спільними силами самі, не беруться до тої роботи?

— З чим? До цього ж треба знарядів. А скільки труду з корчуванням дерев, пнів!.. Тут їх машинами з землі добували, тракторами очищену землю орали. Чи гадаєте, що наша бідна поліська конина рушить плуга на засохлих, висушених болотах? А чим засіяти? Насіння конюшини, а хоч би й трав дороге... Але були такі цікаві, що бралися й до цього. Покопали рови, висушили добрі кусні ґрунту. Постинали дерева, спалили, повикорчовували пні. Але зорати нашим плугом і нашими кіньми ніхто не в силі. Удалися до влади. Там зажадали від них по 25 зл. від зорання одного гектара. Люди не мали стільки гро-

ша, давали по 15 зл., не погодилися. Так і залишилися ці болота, наче закам'янілі. Земля стала гірша, як була перед осушенням. Ні, не така легка це справа, як вам може здається.

Вже вечоріло, як ми повернулися з цієї цікавої прогульки до „готелю”

Другої днини перед полуднем ще відвідала читальню, бібліотеку наших колишніх військових „петлюрівців”. Є їх там коло сорок родин, до ста душ. Розуміється, в читальні нікого не було, бо всі при праці, найбільше при тартаках. Приймала нас хазяйка хати, дружина одного з вояків, білорусинка.

Кімнатка маленька, бібліотечка не велика, обстановка бідненька — але все ж таки є де часопис прочитати, душу на щирій балачці відвести.

Роблять і концерти, українські вистави, думають про власну кооперативу. Словом, як може, живе народ.

В одинадцятій виїхала з Івацевич,

*

Невжеж справді маю їхати тою маленькою залізничкою, що чекає он там, на малих залізних рейках?

Виглядає на добру забавочку, її вагоник, призначений для подорожніх, уладжений так, „по-домашньому” Нби більша кімнатка, переділена наполовину.

Кругом лавки. У „другій” клясі трохи м'якші. Полиці над ними. В куті залізна пічка.

Кондуктор урядує тут же й бавить розмовою пасажирів.

Не багато нас. У „другій” клясі я сама з кондуктором. У третій панок з паперами (дуже скидається на екзакутора!) й дві моло-

ді жінки, одягнені по-міщанському. Молодша вже й простягнулася на лавці.

Їдемо помаленьку, не поспішаючи. На 45 км. дороги маємо добрих три години часу. Що 3-4 кілометри стаємо. Стаційки серед лісу. Ледве, здається, пробиваємось крізь нього. На постоях стукіт ладованого дерева. Хлопчики подають в трубках з кори останні осінні ягоди малини; жінки підносять аж до вікон кошелі з кармазиновими гогодзами-борівками

На одній стації підїздимо до річки. Робітники відрами черпають воду, щоб напоїти нашу машину. Тим часом подорожні виходять на прохід.

Ось недалечко на полянці цілий ярмарок. Жінки з борівками, грибами, сиром, рибою. І забуваємо за залізницю — оглядаємо, торгуємо. Аж свисток машини нагадує, що треба повертатися.

Маленьке заспане містечко. А там село. Сірі хатки купаються в осінньому сонці. Виблискують жовтими гарбузами, що поспиналися на солом'яні покрівлі хаток. Попід обороги, покладені на палях, лазять гуси, визбирують зерно, якого покищо не бракує й на поліському господарстві.

Знову ліс. У багатій шаті. Листки, хоч позолочені, почервонілі, ще добре тримаються галузок; не дають себе рознести осінньому вітрові.

Щось майнуло попри дорогу й сховалося в гущавині. Серна? Ні, на неї завелике

— Олень?

— А може лось, — каже кондуктор:

— Їх подиблете ще в цій околиці...

— А зубри?

**Поліщучки. (Гл. ст. 73-74).
Світлила авторка.**

— О, ні! Вони тільки в Біловежі. Зате маємо серни, лиси, борсуки, навіть рисі.

— Невже?

— Є, є! — вмішується до розмови старша з жінок: — на пасовиську пастухи мусять добре пильнувати корів. А то скочить з дерева, розпоре черево, вимотає з худоби кишки й уже зник... нема, як не було...

— А ведмеді?

— Цих нема. Взагалі на Поліссі цього звіря мало, хіба, кажуть, десь біля Лунинця. Зате ж вовки! Є, які хочете: і лісові, й очеретові, що гніздяться в болотяних нетрях, а по жир підходять аж під пороги хатів... вже й тепер...

Кондуктор виїмає з кишені поліського „Курєра”, де стоїть чорне на білому: „В околиці Теліхан вовки вже тепер заходять у села. Бачили їх у Вульці теліханській”.

Гарна перспектива: я ж їду якраз туди!

— До Козик ще далеко? — питає молодиця.

— Ага, то ви висідаєте в Козиках, друга стація...

Жінки зачинають згортати свої клуночки. Між собою говорять гарною українською мовою.

— Ви не білоруски? — питаю.

— Ні.

— Хто ж?

— Українки.

— О, — дивуюся, — звідкіля ж?

— Зпід Пинського.

— Що ж тут робите?

— Їздила до брата, — каже старша: — Обіцяв сплатити хату, пішов на заробітки ді-

стати того гроша. Гадала дещо дасть, щоб перед зимою хоч зачати власну будувати...

— І дав?

— Та де! Заробітків сподіваних нема. День роби, три дні спочивай, і їж, що заробив...

— Вертаєтеся з порожніми руками?

— Ні... Дав насіння лену... кажуть, біло цвіте, росте такий високий, — показує в пояс рукою молодиця: — І фасольки пішої нової.

— А мені біленьку хусточку, — хвалиться дівчина.

— І дорогу заплатив до Козиків. На дальше не стало... треба йти пішки.

— Аж до Пинського?

— А так. Може добрі люди водою підвезуть; а ні, то підемо. Чи мало людей ходить?

— Завтра на вечір будемо вдома, — додає молодша.

— Та де! Коби на післязавтра!

— Ви письменні?

— Авжеж... Умію читати, — покvapно хвалиться старша.

— І по-українськи теж?

— Так. Ану, спробуйте — дайте, якщо маєте...

Даю „Жіночу Волю”, „Дзвіночок”, книжечку. Читає зовсім добре.

— Де ж ви так гарно вивчилися?

— Служила в українців у Пинському... „Кобзаря” Шевченкового читала.

— Козики!.. — гукає кондуктор. Висідають.

Коло полудня я в Теліханах. Зразу обскочили жидки візники, пропонуючи свої услуги:

— До міста? До готелю? Я відвезу!
Дешево!

Треба добре тримати валізку, щоб не видерли з рук,

Але я не гадаю покищо вступати до міста: гарну днину хочеться використати на поїздку на село.

Витягаю записничок. Як то зветься те село, що радили мені в Івацевичах? Ага! Вигонощі.

— Хто поїде до Вигонощів?

Всі руки з батогами вверх.

Тепер торг. Жадають, як на Полісся, досить велику ціну. Даю половину.

— Як? До Вигонощів? Таж то до 30 верстов. Цілий день дороги.

— Так? А мені казали, що не далеко, найбільше 10. Як це цілий день їзди, то зовсім не їду. Запізно. Коли вернемося?

— Ну, 30 не 30, може двадцять... туди й назад... А вернете скоро. Що то двадцять верстов на мого коня? Нічого!

Нарешті годимося. Візник хоче ще повертатися по обрік, собі взяти загортку. Не годжуся. Знаю, що таке жидівське „зараз” забере годину - дві, а під вечір їхати мені нема глузду. Не хочеш — беру іншого!

— Іншого? Нащо іншого? Чи я не дам собі ради? Там у мене знайомий Файне Пуріц, дасть оброку коневі. В коршмі не пожаліють свитки. Як їхати, то їхати!

За хвилину я на возі серед соломи. Валізка в ногах. Ляснув батіжок. Поїхали.

Поперед коні шмигнув на ровері постерунковий, обкинувши мене цікавим оком. Цілу дорогу ми з ним миналися: то він попе-

реду, то ми. І в селі теж здибалися. Видно, і йому було там діло...

У Теліханах мабуть сьогодні ярмарок. На дорозі рух: одні туди, другі звідти. Спочатку все гаразд. Цікаво їхати новою незнайомою околицею. Тут ліс, тут жовто-червоно-зелений луг. Найбільше мокляків. Все відділене від дороги глибокими, повними водировами.

Здалека мокляки здаються рівні, зелені, — а зблизилися: видно, як глибоко змішені худобячими ногами. В ями понапливало води. А корови байдужі пасуться, якби нічого не було. Хоч черева мокрі від води, спокійно вишуковують кращу травичку.

Он і кінь силується дістатися з болота на сухішу поляну. Сполошена, підлетіла якась велика птиця.

Це все дуже цікаве, якби не те, що нова широка дорога вимощена теж новими колодами ще з необтертими кантами. Пісок з них обсипався й пірнув десь усвід, а осталася гостробока маглівниця.

Десять верстов прийшлося їхати кілька годин. З воза встала я справді, як змагльована. Здавалось, кісточки трудно позбирати й поскладати на своє місце.

Вже майже вечоріло, коли ми опинилися в великому, широко над озером і каналом розкиненому селі.

Заїздимо перед більшу, гарнішу хату, криту черепом, що на Поліссі дуже рідко можна побачити. Пан господар у Теліханах на ярмарку, зате дружина запрошує відпочити.

— До кого цікаво було б зайти?

Справді, не знаю... Може з вас хто проведе паню! кличе в другу кімнату.

Заглядаю, а там цілий гурт малих дівчаток. Помагали вибирати картоплю, тепер за це гостить їх господиня. Схопились. Обступили. Гуртом виходимо на село. Запрошують — ця до себе, тамта до себе; але село велике, тягнеться довго, та ще й візник кричить за мною:

— Не бавтєся! Бачите? Вечір близько, ще й дощ повис... Попасем трохи коні й вертаймося...

Має рацію. Але на що ж я дала стовкати себе на винне яблуко, щоб хоч не пройтися по селу?

Хоч ноги грузнуть у піску, бредемо ним весело. Заходимо в хатки — одну, другу, третю... Малі, великі напереміну, а всі сіренькі, якби ніколи „молодими” не були!

Заходимо до вбогої вдовиці. Ні корови, ні коня. В засмалених горшках при вогні вариться картопля. Гірка, каже, вдовина доля: хоч є дві десятини поля, то хто й чим їх погноїть, обробить?

Сідаю, вислухую жалі. Така вона близька мені. Скільки ж таких вдовиць зустрічаю скрізь по нашій землі.

Бачу, легше стало молодиці, що виговорилася передо мною. Розходилися, як давні, добрі й близькі собі знайомі.

У другій хаті теж біда (а візник так багато розповідав, що тут багаті люди!). Чоловік, що закидає з-московська, нарікає на тяжкі часи; жінка товче в малій ступі насіння лєну дітям на примастку, як то я й деінде бачила.

Рибальські внаряди на Поліссі.

Аж у третій краще. На лаві купа чисто випраної білизни, на стінах рушники. Господар перед хатою латає мережі на рибу. Видно — рибалка. Тут багато рибалок. А рибу жидки висилають аж у Варшаву. Але рибалці з цього мало користи. Ось він розповідає мені, що продає рибу по 20-30 грошів за 1 кільо, а жид до Варшави доставляє по злотому й по півтора.

— Чом же самі не висилаєте?

— Та де там мужикові до того? На це треба жидівської голови. Жид наперед і на ситі дасть, і інше поборгує, а потім і ціну накладе, яку сам схоче... Кооператива? А хто тим займеться?

Деінде хлопець у вишиваній сорочці заволоікає ремінь у нові постолі. Розуміється, сам їх робить. І рибу ловить, ось невід. Письменний, радо приймає господарську книжечку.

І ще, і ще... Дівчатка завертають у знайомі їм хати.

Заки повернулися, видно, пішов гомін по селу; воза обступили цікаві. Випитують: хто, чого, до кого? Симпатичні, розумні люди, ласі на друковане слово, на новини з інших українських земель; розпитують цікаво.

Тимчасом і господар хати повернувся, запрошує на чай. Не вступаю. Одне, що вже добре вечоріє й дощ накрапає; а друге — нащо стягати клопоту на чужу голову? Краще бувайте здорові. Прийміть на памятку, що є під рукою, і не згадуйте лихим словом.

*

Поворот тривав куди довше, як їзда туди. Скоро зробилася ніч. Хмарно. Темно, хоч око виколи. Не видно нічого, тільки високо

над головами на тлі чорного неба невиразна тінь ще чорніших вершків дерев. Як же ми поїдемо в таку темінь?

— Не бійтеся, якось доїдемо, на Бога надія...

— А ти ж бачиш дорогу?

— Нащо мені бачити? То кінь має бачити, не я...

— А в рів, у воду, не заїдемо?

— Чого в воду? Чи коневі в таку зимну ніч хочеться купатися?

А все ж не скажу, щоб цей кількогодинний поворот серед кром шньої тьми по дорозі, вимощеній пняками, то понад канал, то попри глибокі рови, повні води, — записався мені надто приємним спогадом. Нагадувалися вовки з „Курєра” й друга нотатка, що якраз до цього каналу зіхав недавно поночі селянин з конем і втопився.

Дивне вражіння робили й села, крізь які переїздили. Хоч година не пізня, майже ніде не світилося. Десь у темряві почується голос прохожого, десь залає собака. Але де то, хто то — не відгадаєш.

Ледве-ледве, мабуть біля десятої, добилися до Теліхан. На добавок пустився дощ.

Аж веселіше стало на душі, коли під колесами задуднів рівний ґрунт; вікна жидівських хаток хитро заморгали вогнями.

Мене упереджали, що в Теліханах є один-одніський можливий готель. Забула, як зветься, але візник добре знає: там же всі „пани” ночують.

На нещастя, місця нема. Всі кімнатки (є їх щось п'ять) зайняті. Треба було замовити нічліг перед виїздом на село, кажуть.

— Але... Зайдіть, — радить візник, — може щось порадимо...

Рада: ночувати в одній кімнаті з мамою готельника.

— Не хочете? — ображається хазяїн: — Що то? Вам обом старшим кубітам зле буде? Як ні, то ні; шукайте собі іншого нічлігу.

Господи! Що тут робити? Всі кості так болять, що на воза назад не хочеться вилізати — а тут шукай хати!

Вступаємо в одну, другу. Ніде немає вільної кімнати. Нарешті аж у пальці тріснув візник:

— А я й забув! Є тут одна порядна фамілія. Там певно місце знайдемо.

Кіде сам наперед. Довго тривають наради, але ось напів одягнена стара жидівка запрошує до хати:

— Хочете окремої кімнати? І то буде. Рифцю, вставай: приїхала на ніч пані!

За хвилину Рифця, на щастя, гарна, молода жидівочка, показується на порозі сусідньої кімнатки в нічному одязі. Швидка зміна білизни на постелі, ще навіть шклянка гарячого чаю — й кажемо собі „добраніч”

— А завтра поїдемо ще десь на село? — питає на розстанні візник.

— Побачимо... Хоч, правда, по цій дорозі треба з три дні відпочивати. Але зроблю це вже в Пинському. Як не перестане падати дощ, їду пароплавом геть з Теліхан.

Про те, що навіть на моє страшне змучення блохи не мали огляду й цілу ніч будили мене; що чужа кітка скористала з відчиненого вікна й, бажаючи покуштувати моєї ковбаси, що була в течці, зіпхнула з вікна вазонки; про те, що вночі то жид, то жи-

дівка переходили крізь мою кімнатку в пильних справах — не згадую нічого. За вікном хляпотів дощ, шкірила зуби чорна пільма, і я рада була, що маю дах над головою.

*

Ледве зазоріло, пересувається крізь мою кімнату навшпиньках хазяйка. Спросоння чую: щось цяпає з даху, дзюрчить.

— Що це? Дощ? — питаю, не розплющуючи очей.

— А щооож? — питанням відповідає хазяйка.

Зриваюся.

— Нема надії на погоду?

— Ого!

— Так їду... нема ради!

Чого ж сидіти в Теліханах у слоту?

Вмить одягаюся. Поспішно згортаю клунки, скоренько проковтую гарячий чай — і за пів години я вже біля невеличкого старого та дуже простенького пароплава.

Прибігаю всамчас. У його нутрі зникають останні клунки, пачки. Лунають останні переклички між тими, що на пароплаві, й тими, що лишаються на березі й усе ще в останній хвилині мають щось дуже важне сказати.

Відчалюємо.

Холод, Вітер. Січе дощ. Але, не зважаючи на це, не ховаюся враз із іншими до брудної закіпченої тютюновим димом каюти. Запинаю щільно плаща, підтягаю комір вище вух і, розіпнявши парасоля, шукаю затишнішого місця.

Розглядаюся. Широка на яких 10 метрів смуга води виповняє шальовані дошками береги. Шуварі, сітники заглядають, схиляють-

ся понад плесо. Поза ними то ліс з напів обірваними листками на деревах, то луг з копичками сіна. Іноді покажеться моклякувате поле, при ньому зрідка й село.

То це ті славні поліські пинські болота?

Дивуюся. Та це ж нічим не різниться від того, що скрізь бачимо.

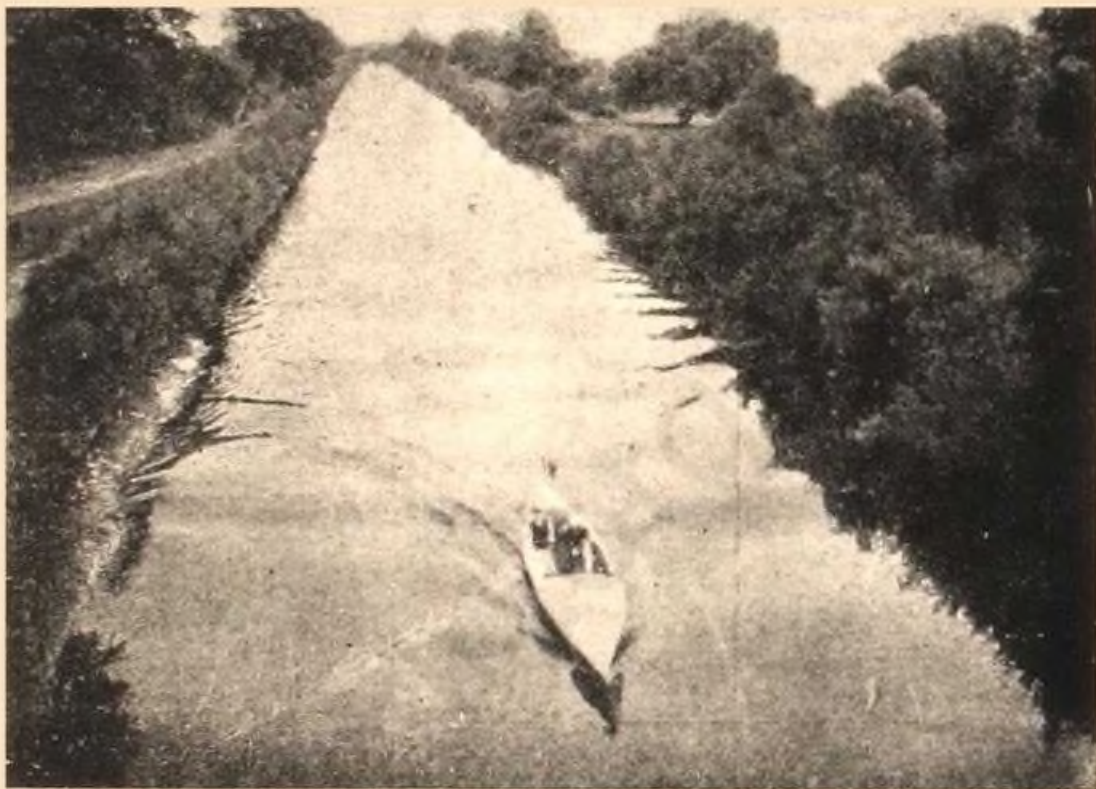
— Чекайте, — каже стерник, — побачите й інше, але аж тоді, як зближимося до Пинського. Таж канал від Вигонівського озера до Пинського довгий більш як на півсотні кілометрів. Є час змінитись образам.

Справді, „є час“. Те, що переїхали б автомат за годину - півтори, оцим пароплавиком проїздить майже цілий день, бо від 6 зранку до 4 пополудні. Причина: старенькому, побудованому ще за часів литовського гетьмана Огінського, каналові бракує сили. Не „відмолоджуваний“, невичищений, він щораз більше плитшає; тому то, щоб пароплав посувався, треба постійно підносити воду шлюзами. Що трошки підпливемо, вже й тама. Пускають воду, пароплавик поїде, але не довго: знову ця сама історія, і знову, і знову.

— Ах, що вартий такий канал! — кажу з легковаженням.

Стерник стає в обороні старенького приятеля:

— Що ви кажете? Таж цей канал це на три чверти року одинока торговельно-господарська дорога цих околиць. А в часі війни? Го, го! Він ще знаменито сповнив своє завдання: не перепустив німців. Розтаборилися, повимуровували окопи, як палатки, поклали муровані башти, що ось бачите, але поза канал не перейшли! До самого кінця війни держався тут російсько-німецький фронт.

Канал Огінського.

Дощик перестав. З нутра пароплава по-малу повилазили на чердак нечисленні пасажири: жидки, що тут, як і всюди, по цілому світі, не знають іншої бесіди, як про свої „гешефти“, вїтт одної з громад, що їхав у службових справах до Пинського, панок (писар, чи помічник землеміра), якісь два міщани.

Наша розмова із стерником притягає декого.

— То не так канал, як наші болота стримають армію хоч би яку, — вступає в розмову вїтт.

— Це й заважає на долі Полісся, — додає землемір: — Питання, чи добре було б, щоб держава, що має таку могутню, неприступну природну границю, нищила її добровільно, осушуючи болота?

— Або то на правду держава має той фронт? — усміхається хитро вїтт: — То поліщук його тримає! Ану спробуйте — хай перейде не то армія, а один відділ крізь ці болота, трясовиська, води! Як не маєте домашнього певного провідника, то потопитеся що до ноги. І тутешній мусить по кожних весняних розтопах, по кожній слоті, дуже обережно запускатися в болота; мусить пробувати, слідити, чи є ще ті броди-ходи, що були перед тим. Ніби на око нічого не змінилося, тільки той намул, пісок, що був недавно на дні й при березі річки чи озера, десь поплив, пересунувся; тільки під тими, на око звичайними, зеленими кожухами раптом не стало ґрунту; тільки ті трясовиська, крізь які ще недавно можна було прокинути стежку-тратву з хашовику, раптом потраплять засмоктати в своє нутро не одну людину, а цілі кад-

ри війська... На наших болотах треба провідника, і то певного, вірного, прихильного провідника, коли хто хоче запуснитися в глибину Полісся...

— А тут народ хитрий, — завважує про себе міщанин.

— Який же народ замешкує ці землі? — питаю.

— Народ? Тутешній... — коротка відповідь.

— Який то „тутешній”? Можуть бути спеціально тутешні трави, квіти; може звірі чи птахи, яких деінде нема, але люди „тутешні”? Ще за таку породу людей наука ніде не чула. Так отже хто тут живе: українці, поляки, москалі, чи хто?

— Та православні...

— Це по вірі... А по народності?

— Рускі.

— Москалі?

— Е, ні... Тут москалів дуже мало... Є трохи білорусів...

— А решта? Виходить — українці?

— Та хіба так... — признають з ваганням.

— Тому то конечно скольонізувати Полісся... осадити тут своїх людей... Простір великий, можна розмістити 400 тисяч люда! — запалюється землемір.

— На болотах? — підморгує хитро війт-поліщук.

— Ні, треба висушити й роздати землю своїм... не за гроші, а на відробок. Якою може бути поліська земля, то бачимо там, де вже переведено меліорацію!

— А де тоді „нездобута границя”?

— То правда... й це цілий сук у цій справі...

Тимчасом краєвид змінюється. Зникають поля, села; чимраз дальше - дальше відсуваються ліси. Вже тільки де-не-де на обрії піднесеться одно - два самотні дерева.

Вїжджаємо в найбільш багнисту околицю Полісся. В царство вод — одиноких доріг впродовж трьох четвертин року для сіл, зрідка розкинутих на трохи сухішому ґрунті.

Це — найнижче положена частина Полісся. Це вже не рівнина, а вигнуті досередини ночви.

Ріки майже не рухаються. Сплять, наче зачаровані, холоджені віялами осок, озера — останки тих пра - пра - озер чи солодкого моря, що існували давно, в ранній добі нашої землі.

З часом вітри понаносили пісків; повстали намули, позаростали на плиткіших місцях очеретами, травами, всяким водним зіллям; потворилися торфовиська, попідносилися з вод високі грубі, як бамбуси, троці; де-не-де повиростали лози.

Але води не висихають. Гранітове підложжя, незмінне ще з поледової доби, не дає пропуску воді; низьке положення не дозволяє їй відпливати — й оці мокравини, озерні води, заховані в глибині джерела, лінів ріки, зливаються в одно безкрає, декуди плитше, декуди майже бездонне багнисько... Трапляються декуди між неглибокими багнами прикриті зеленню зрадливі „вікна”, яким дна не зглибити. Камінь на шнурі, хоч би найдовшим, пірнає в воді, а далі в бездонних намулах...

Світ це дивний, інакший, як усюди інде в нашому краю. Але не є ані поганий, гні мертвий, а живий й незвичайно цікавий.

Поміж очерети просуваються то більші, то менші човни, чайки, а на них — старші, молоді, навіть діти.

Ось дві молодичі. Набрали купу троці за добру копицю й зручно лявірують між очеретами.

Ось старий бородатий дідусь віздить у сітники на своїй чайці, видовбаній з одного пня дерева. Шукає свого ятеря на рибу?

Нагло бачимо: перед пароплавом здалека вода ніби густо посипана чимсь чорним. Виглядає, якби хтось розстелив широчезну плахту, а хмари горобців кинулися визбирувати зерно.

Зближаємося — не втікають. Аж майже наїздимо на них, тоді підіймається вгору чорна криклива хмара. Це качки.

— Як то, так пізно? Всі ж птахи давно повинні б відлетіти в вирій!

— Ах, це мародери, що осталися поза незчисленими зграями найріжнішого водного птаства, яке виводиться в цих сітниках, трощах, лозах. Ще відлетять, А може деякі й зазимують у нас. Буває. Такого жиру, як дають поліські води й болота, не легко деінде знайти; тому на весні й улітку тут тисячі чайок, чапель, плисок, гусей, бузьків і хто зна, як ця вся пташня зветься. Але передусім і над усе — качки. Це дійсно качаче царство! Є їх щось 15 родів малих, великих, чорних, сірих, сорокатих, всіляких. На весні, як прилетять з вирію, то люди їх веслами вбивають, цілими сотнями...

— Як же можна? Нащо? Що шкодять дикі качки людям?

— Що шкодять? Спитайте рибалок! Не доста, що криком, шумом, вереском лякають

Поліщук на чайці.

рибу й відганяють її від сітей, ятерів, що їх люди понаставляли. Вони спілку з рибалками хочуть тримати: готову зловлену рибу вихапують. Тому там, де рибальство унято в якісь карби, люди всіма силами й способами виполошують качки; і бувають води, озера, де їх майже зовсім не подиблете. Де ж цього нема, то навіть тепер, пізно восени, бачите, що діється,..

— Ну, то тут, бачу, замість людей птахи панують!

— Так... У повітрі пташня, під водою риба. Кажуть, є їх до 40 гатунків. Трапляються й чужі гості, Так, як до птахів вітер іноді занесе знад Балтику меві (канал лучить води, що належать до допливів Чорного моря, з тими, яким дорога в Балтик), — так само в поліських водах часом заблукає сом, що важить пуд*), а то й більше. Буває завбільшки чоловіка! Та на цьому не кінець. У сітниках, очеретах, лозах повно звірини. Видри, лиси, зайці, колись бобри й Бог-зна що.. Але що найгірше ховаються між тим усім і вовки. Взимі роблять люди облави, підпалюють очерети, витолочують їх, бороняться, як можуть, перед тими ворогами.

— Колись люди на всілякі звірі полювали, вбивали, шкіри продавали — то хоч користь якусь з того мали. Тепер звірі й усе живе обняте охороною. Хоч вовк під хату закрадеться, нема чим убити й не вільно вбити..

— Все обнято охороною, тільки на людей охорони нема, — вмішується в розмову міщанин, що стояв осторонь: — Ходять голодні, опущені, з вічно мокрими ногами. Кашляють, хворіють, нидіють, вмирають від сухит,

*) 16 кільо.

гнильцю, пропасниці, усяких забобонів.. Якби не ця плодovitість поліщуків (найбільше уродин у цілій державі!), давно б з них сліду не стало. Здається, світ забув про них.

— Не бійтеся, не забули за них. Податок призначається не гірший, як усім іншим. Я сам, хоч віт, не годен добитися того, щоб мені відписали „поле“, яке води розмили так, що з нього жадної користи нема. Просив, щоб виїхала комісія, справдила. Та хто в ці болота вибереться? Вкінці я подав прохання: хай собі держава забере це „поле“ на власність і сама з нього збирає доходи. Може це допоможе...

— Власне вже робиться дещо в подібних справах, — сказав землемір: — щоб мокляки не підтягати під оподаткування земель; але чи то можливо такі речі перевірити?

Щораз більше зближаємося до Пинського. Вже де-не-де видніється на березі ріки село. Вже не тільки на воді дике, але й на березі домашнє птаство. Сушиться уставлена в кізли очеретина, що виглядає, як ряд індіанських шатер. Просихають порозпинані над берегами сіті. Хати великі; біля них стоги сіна чи обороги збіжжя, частенько на палях. На кожному подвір'ї, що сходить до води, замість возів, поприпинані човни. Снується їх багато й на воді. До Пинського везуть квасне сіно, дерево, дріб, свині, ба й худобу. По воді звиваються на човниках рибалки. За ними слідом, як пси за здобиччю, хитрі жидки, купчики. Все тут, на місці, дешевше купить і легше ошахрує, як там, на торзі. Й не визнається поліщук у ціні. Найрадше вимінює своє добро за нитки на сіті й усяку крамщину. На Поліссі вимінна торгівля цвіте на всю руку.

Дорогу заступили нам дараби. Нагада-лося Жабє, Черемош. Тільки не скачуть вони стрімголов по рвучкій, бистрій воді. Сплять ліниво, позчіпані дротиками. Приходиться дро-ти розпинати, чи розтинати, щоб пароплав міг проїхати.

Вже біліють мури Пинського. Вже ви-тягнулася довга залізна плетінка моста.

Ми — на місці. Висідаємо.

Ввими.

Через осінні слоти й зимові розтопи ши-роко розлилися поліські води. Злучилися в-одно відноги рік, злилися разом малі й ве-ликі озера. Поналивалось води в кожний рів-чак, у кожну калабаньку.

Тепер мороз скував це все в один ли-сучий, твердий панцир. Усе Полісся здаєть-ся з голубого шкла або синявої сталі, що мерехтить у сонці веселими відблисками. На-віть дерева, кущі заковані в ній по коліна.

Роздягнулися з пишних, зелених шат лі-си, луги. Деревя показали свою нагу струн-ку, або корячкувату стать. Деякі, здається, засоромлено гойдають своїми покривленими галузками, неначе шукають місця, де б схо-ватися з ними. Інші вперто затримують остан-ки осінньої пошарпаної вітром, вилинялої від слоти одежі. Гнуться, ломляться під тягаром інею та перемінених у кришталі поліських мряк, а не пускають останніх листочків. Тіль-ки сосни спокійні в своїй сіро-зеленій одежі, змягченій інеєм. Вони звикли до тягару снігу, леду. Трошки нижче опустять свої галузки, трошки нижче похилять сиві голови. Але лед-ве поверне на добре весняне сонце, як пере-можно задзвонять над нагим лісом своїм пух-натим верховіттям.

Де - не - де голубий кришталь леду, наче торт цукром, посипаний тоненькою верствою сніжку. Там видно дрібненькі сліди заячих, лисячих лапок, що вються поміж китицями пожовклих трав, ховаються в кожухах жовтих очеретів. З ліса грубшими печатками йдуть сліди більшого звіря, мабуть, вовка.

Без утертих, визначених раз на все до-ріг і шляхів, а так — куди попало, через ріки, озера, мочарі, — в усіх напрямках схрещують-ся сліди санок, людських ніг, кінських копит.

Як на Поділлі на весні, так на Поліссі взимку аж роїться від возів, санок з деревом, сіном, очеретом. Це ж самотній час, коли перед поліщуком, що його більшу частину року з усіх сторін замикають води, відкривається широкий світ. Повстає можливість підгноїти дальші поля, з трясавин позвозити сіно, з лісу привезти опалу. Відкривається нагода заробити хоч деякий гріш від продажі дерева, сіна.

Так, зима — це наче жнива для поліщука...

Поліщучка, як перед віками, взимі сидить у душній низькій хаті під своєю куделею, схиляється над ткацьким станком, щоб придбати полотна, сукна для численної родини. Тільки діти на печі та старенькі дідусі, з їхньою муравлиною працею коло сітей чи над плетенням кошелів та лубянок, дотримують товариства жіноцтву. Чоловік же ніби гість вдома — він цілу зиму не розстається з санками й коником.

Від віків так водиться й мабуть не скоро щонебудь у цих хатах зміниться.

І ярмарок над Пиною тепер зовсім інакше виглядає, як улітку. Замість човнів на во-

ді, велика надбережна вулиця й площа повна возів, санок з сіном. Аж дивно, як на малі поліські однокінки можна наложити такі копиці.

Господарі в кожухах або свитках, підперезані ременями або поясами, в чоботях, у баранкових шапках, насунених на вуха. Запрошують нечисленних покупців.

— Купіть, це дрібненьке, солодке...

— Не знати, чи їстиме коза...

Не буде їсти? А якого ж їй треба? Кращого не дістанете...

— Дорого...

5 зл. за цілу копицю й дорого? А ви знаєте, звідки я його везу? 40 верстов від Пинського...

Ніщо не помагає. Купчиха пішла далі.

— Купіть моє, дешево дам... за три, — переймає другий.

— Дешево, але й не добре, осокувате...

— Це ж з болот, з 30 верстов від міста...

Господарі зажурені. Стиха переговорюються між собою. Чистою українською мовою, тільки де - не - де засміченою якимсь московським слівцем. Перехожу від групи до групи; перекинуся слівцем - двома й слухаю, слухаю.

Це моє прислухування й бесіди з селянами звертають увагу якогось молодого панка в сірому капелюсі. Обсервує, цікаво приглядається мені. Десь зникає на короткий час, а опісля вже не покидає мене цілий час. Навіть відпроваджує аж до готелю.

Ех, як би так мені сорок літ менше! Гадала б, що заполонила серденько... А так — здогади мої були куди більш прозаїчні.

На базарі з господарськими продуктами глота. Масло, яйця, кури, гуси, полотно й усяке добро. Цікаво, що з усім тим бачу тепер

**Поліщуки в вимових одягах
на ярмарку в Пинському.
Світлила авторка.**

переважно чоловіків. Продають вони не тільки „дерево“: колеса, дуги до возів, бондарські вироби, кошики, але й рибу свіжу, сушену, вуджені вюни, нанизані на патички, сир у маленьких може кілевих полотняних мішечках і інші речі.

Ось дві шкірки з ягнят забрав жид за 65 грошів.

— Не шкода? Була б шапка, комірець дитині.

— Була б... так що з ними сам зробиш?

— виправити.

— Хто його знає як?

Під муром єзуїтського костела в кілька рядів вози з дровами. Довгий час блуджу в тих лябіринтах, прислухаюся бесіді поліщуків, з деякими вступаю в розмову.

— Купіть, бариня, дрова, — зачіпає господар, — сухенькі, березові. Не дорого продам, за 4 злоті, й завезу додому, куди схочете...

— Ой, далеко б вам везти, пане господарю! Приїхала я до вас на Полісся аж з Галичини. І там такий народ, як ви тут. Хочу познайомитися з вами, довідатися, як живете...

Не дивуються.

— Спасибі, що згадали! Бачите, як живемо. Сорок, пятьдесят верстов приходиться везти оце дерево й ніхто 4-5 зл. не хоче дати.

— Звідки ж ви?

— З Сімянович .. Далекі!

— Я ближче, — вмішується другий, — але більш сорок верстов і так прийшлося зробити. З мого села до ліса 20 верстов, з ліса сюди 25. Два дні стратив. А кажу: дай 4, навіть 3 зл., то ніхто не спішиться.

— Не оплатиться ж вам їхати пів сотні верстов, ще й коня з возом тягнути...

— Не оплатиться, то певно... Але ж скажіть: відкіля хоч би тих 3-4 зло і взяти, коли їх треба?

Книжка, часопис не дуже їх цікавить, може тому, що письменних між ними мало. Вдома діти може прочитали б, хоч вони здебільша письменні тільки в державній мові. А все ж таки не дуже ясно згадують про молодь, що в якомусь селі співала в церкві українські пісні й за це має вже другу розправу в суді.

Вечоріє. Опорожнюються площі, розїздить народ: хто в-порожні, а кого, мов гайвороння, обсіли жиди й намагаються вимантити майже задармо.

Шукаю нічлігу.

Досвітком покидаю ці старовинні „руські” землі, про які древній Нестор згадує в своїм літопису. Покидаю Пинське, колишню столицю руських князів. Завтра вступаю до Дорогичина.

* * *

Сонце випило з поля сніг. Тільки в борознах стелиться, наче білі довгі стрічки; через те вище положені поліські поля — всі в чорно-білі смуги. Зате низини це широко розстелені хустки, голубі в жовті квіти.

Очі й душу приковують краєвиди, що мигають у ранньому сонці перед вікнами потягу. Оті хаточки з журавлями, білими берізками замість садочків, з широко розхрещеними руками вітряків, з темними сосновими борами... Хочу надовго зтримати в душі ці образи, бо оця дорога — це мій поворотний шлях не тільки тієї одної подорожі, а й усіх моїх

сьогорічних частих прогульок у цю найдальшу від мене окраїну нашої землі... Чи доведеться ще повернутися сюди, коли обставини, що давали мені цю змогу, минуться?

Це настроює трохи мелянхолійно...

Стація за стаційкою, глухі, майже пусті.

Ось знайомі Юхновичі, з літа знайомий Янів поліський. Ще мала стаційка – і Дорогичин.

Які вражіння принесе гостина в ньому? Які останні акорди доложить до близького кінця моїх поліських мандрівок?

Мале жидівське містечко з трьома тисячами мешканців майже виключно жидів. Православні, українці, тільки на окраїнах міста й поблизьких селах. Деякі з сіл, ось як Старосілля, прилучені до міста. Головний шлях, головна вулиця цього села зветься нині вулицею Оржешкової.

Рано ще. На малому ринкові показуються тільки перші вози з деревом, сіном.

Вступаю до малої, „християнської“, гостиннички на чай.

Чужий гість, одягнений у порядне хутро, цікавить господарів.

Чи не до кого з околичних дворів: п. п. Вісловухів, Скірмунтів, чи інших? Ні? Тут рідні сторони письменниці Елізи Оржешкової, може з тим яка сполука?

По цій сповіді, закінченій невдачею, черга на мене.

— Який тут нарід?

— Найбільше православний, руський.

— Не українці?

— Та які це українці?

— Але ж і не москалі, ані не білорусини?

— Ні. Просто „тутешні“.

— Нарід бідний?

— Не дуже, по кілька десятин у кожного пересічно... Земля лиха, кажете? І то не дуже. Багато вже відводнено. Осадники дуже добре господарюють. Збіжжя вдається гарно, Зробили зсип, Залізницю має держава будувати. Сади закладають. В минулому році розкупили півтори тисячі овочевих деревець. Худобу, коні плекають. Як відповідний до війська, то можна взяти за одного 400 й 500 злотих.

— А нарід?

— І нарід не бідує. Годують багато свиней. Кожний хлоп продає по кілька на рік, ще й телицю чи бичка — і вже має досить. Нащо хлопів гроші?

— А просвіта, організація?

— О, в кожному селі школа, в кожному „спулдзельня“; є й молочарні, „світлиці“ й інші товариства. Яка мова викладова в школі? Розуміється, польська — нащо ж тепер московської? Рідна мова? Моя пані, а до чого вона їм тут придасться? Так, так... не так зле на Поліссі, як про це говорять... Чи пють, питаєте? О, без цього хлоп не буде; відколи горілка подешевіла, помітно більше відходить. І без жида не обійдеться. Коня, корови не купить без фактора, а це пять, а за більшу штуку й десять злотих коштує. Але й на цім не кінець. Жид сам pomoже купити, а за часок знайшов „щось краще“ Чоловік мінє і знову доплачує 5 зл. Як так зробить заміну кілька разів, більша частина гроша опиниться в кишені посередника... А оці дури-світи з картами, цукорками й усякими іншими штуками? Он уже розкриває парасолю

серед базару; побачите, скільки дурнів знайдеться!.. Кажете, хлоп бідний, а на такі речі, на горілку гроші знайде. Скажу більше. Недавно з'явився якийсь „агент” з пропозиціями еміграції. Що скажете? В одному дні фотограф у Дорогичині заробив за паспортіві фотографії 250 зл. А що агент?

А що ж на це школа, кооператива, освітні осередки, які, кажете, існують?

— Ну, моя пані, не зразу Краків збудовано. Якби то хлоп горнувся до просвіти, до організації! А то волами треба тягнути...

Це сказав чужинець, досить інтелігентний ресторатор. А тепер поглянемо, як виглядає той нарід зблизька.

„Ринок” перед вікнами ресторану зачинає заповнюватися. Хоч великий ярмарок завтра, а сьогодні тільки звичайний тижневий торговий день, народу зіхалося спеціально багато. Це, як каже ресторатор, день відїзду молодих новобранців. Кожного відпроваджує рідня; кожному треба щось продати, щоб на дорогу хлопцеві дечого купити. Звідси сьогоднішнє оживлення

Іду приглянутися тому всьому ближче.

Вже перший погляд не годиться з рожевими картинами, що тільки змальованими. Обличчя марні, стурбовані, пригноблені. Не слідно бадьорости, самопевности. Одягнені люди, правда, не согірше, але ж знана річ, що наш селянин, де б він не був, не вийде поміж люди якбудь. Хоч один кожух, одні чоботи „про вихід” на господарстві мусять бути.

Кожухи довгі, темножовті, бронзові, або білі, в декого свитка, підперезані ременем.

І жінки подібно. Деяка господиня в гарному, пасованому в стані, кожухові ще й червоно вишитому.

В руках жінок прядиво, кури; в кобілках яйця, масло, сир (в чистих платочках). Жінок густо обступають жиди, жидівки, деруть з рук, оглядають, ганчують, вагу й міру оцінюють на око, певно наполовину менше, як дійсно є. Жінки завзято бороняться.

Ось молодичка, не вдоволена оцінкою ваги прядива на око, жадає зважити його на вазі. Гурмою ведуть її жиди до крамаря, що продає вапно. Кидають на вагу.

— А я не казав? Півтора кіля! — кличе тріумфально перекупець.

— Неправда, — відповідає господиня енергійно. — Там є добрих два, це важено...

Прядиво ще раз опинюється на вазі й по довгих справджуваннях виходить, що рацію мала таки жінка. Подобається мені ця жвава молодичка; не втерпіла, щоб не зфотографувати її.

В другому місці морока з покладками: жиди дають всього по два гроші за яйце.

— Не дам... пораджуся чоловіка...

— Не продавай! Сірника не куплю, світити не буду, а працю свою задармо не дам! — протестує чоловік, ображений до живого.

Біля возів ще гірше. На дерево купця нема (ждуть вечора, коли селянин мусить продати, щоб не везти додому). І з телятами біда. Тиждень тому давали 8-10 злотих, а сьогодні господар і тої ціни не дістає. Змовилися купці.

— Ні! — кличе з розпукою господар: — Тиждень ссало молоко задармо? Хай росте!.. Додому повезу, а за ці гроші не дам.

— Якби не треба, — шепче жінка: — З чим хлопця до війська вирядиш?

— Це вони й знають... змовилися... Якби ми так, як вони — іншої співали б... Але де хлопіві до того?

**Поліщучка на торві.
Світлила авторка.**

— Чому ж? — питаю: — А кооперація нічого вас не навчила? Кооператива ж у вас є?

— Ніби „спулдзельня“? Нема. А хоч би й була, чи то там кому наше теля в голові?

— Ви письменні?

— Так...

— Ну, то прочитайте оцю кооперативну читанку, може вас дечого навчить...

Дякує. Переглянувши побіжно, ховає за пазуху.

Жінка нарікає на жидів, що змовилися, а селянин таки на нові порядки:

— Давно жиди не мали такої волі. Боялися. А тепер? Все і всіх завоювали...

У будці з часописами питаю за українською газетою. Купчиха переконує, що таких взагалі нема.

— Як нема? — кажу: — А ось у мене одна, друга й ще інші, тільки вже давненькі.

Прислухується нашій розмові молодий господар.

— Дайте, пані, ваш часопис, давно не бачив.

— Не новий..

— Це нічого... Для нас новина...

Даю. А тут уже й другий:

— Будь ласка, дайте й мені

Ступила кілька кроків далі, а тут ще один і ще.

— А ви ж письменні?

— Письменний. Ось послухайте...

Читає добре.

— Чому ж самі не передплачуєте?

— Нема за що, та й не знаємо: що, відки, де...

Приступають одні, другі. Не хочу робити збіговиська, помалу відходжу з ярмарку.

— Далеко тут у вас до села?

— Недалеко. Хоч цею, хоч тою вулицею зайдете. Тільки болото!

Ще не вийшла з базару, здоганяє мене молоде хлопятко.

— А у вас може знайдеться й для мене газетка? Дайте, будемо всі хлопці гуртом читати...

— Хіба ж ти вмієш по нашому читати? Вас же в школі не вчать...

— Умію! Батько навчив і читати і писати. Ану, дайте — підпишуся...

Підписується гарним українським письмом.

Ще далі здоганяє один з тих, що недавно балакав зо мною.

— А за вами вже слідкує поліція і тайний... Оця московка з будки справила... Бережіться...

— Спасибі... Не бійтеся: нічого мені не станеться...

А все ж таки приємно, що чужа людина показує стільки прихильності...

Довга, сіра, болотниста дорога. Рідшають хати, накопичені в місті, як гриби, одна понад одну. Ось одна, он там друга — наче розставлені сторожі.

А далі знову зсуваються густіше, тільки вже дрібні, простенькі. Це починається село. Колись окрема громада, тепер продовження міста. На табличках, що поприбивані на хатках, виписані вулиця, число й прізвище власника. Прізвища найбільше наші, українські.

Розглядаюся, куди б зайти. Важне тут не тільки прізвище господаря та вигляд хати, але й те — де подвіря чистіше, щоб не налялося в кальоші води, гноївки, що розливаються по подвірях цілими озерами.

Моє надумування перед кожними ворітьми звертає увагу. Тут дівчина, що завертала до стайні корову, питає, кого шукаю. З другої хати вибіг з наміленою, недоголеною бородою господар, питаючи, чи не шукаю візника. Міг би поїхати дешево, а в нього коні добрі.

Нарешті рішаюся. Заходжу на подвіря, де дівчина збирає з плота вишивані рушники.

— От, бачу, і в Дорогичині теж вишивають рушники. Над образи? Це гарно, що бережете давні звичаї.

— Так, над образи. А у вас хіба нема такого звичаю? І в нас уже закидають. Вішають на стіну не рушники, а „макатки” Але ми ще старого тримаємося.

— Дозвольте зайти в хату?

— Заходьте, прошу...

Мала кімната з міщанською обстановою. Заслона з полотна, що розвішена від комина до шафи, ділить її на дві половини. Святий образ у рушнику. Якби трохи не заболочена підлога, було б у хаті зовсім чистенько.

Входить і друга жінка, розбалакуємося. Дивуються, що так здалека приїхала. Обидві письменні. Нарешті питає одна з них:

— А якої там віри нарід у вас?

— Подібної, як і ваша, тільки не православної, а греко-католицької.

— А наша віра ще інша, ми евангелики.

І знову чую виправдання за відступство від православної віри тим, що нема з боку батюшок проводу, звязку з народом, що нікому навчати як слід по-божому жити. Коли б на Волині, Поліссі було рідне, близьке народові духовенство, то не розкочувалася б так паства...

Виходжу. Вулиця майже пуста. Мала дівчинка веде за проханим хлібом стару бабусю; дві міщанки, мабуть перекупки, поспішають у місто.

Довгий час за своїми плечима чую міцні чоловічі кроки. Вкінці зрівнявся зо мною нестарий, пристойно одітий панок. Приглядається мені нахабно.

— Не знаєте, де тут мешкає такий то господар? — за кожним словом дихає мені в лице алькоголем.

— Не знаю. Не тутешня.

— Кажуть, він тут десь недалеко.

— Кажу вам, я не тутешня. Питайте он того господаря, що ладить воза.

Наче не чує. Конечно намагається навязати розмову.

— Прошу вас, ідіть собі своєю дорогою.

— А вам це щось шкодить, що йдемо разом?

— Не маю в тому приємности. Ще раз прохаю вас: лишіть мене в спокою.

Не слухає. Тоді я завертаю назад у місто. Мій товариш, видно, подратований таким зворотом справи.

— Так скажу вам просто: мене призначили, щоб вас слідити. Покажіть свою легітимацію.

— Спершу покажіть ви мені свою: чи маєте право цього жадати від мене?

Показує. Виходить, право має. Записую собі його прізвище й число. Те саме робить він із моєю сенаторською легітимацією.

— Тепер, коли вже знаємося, можемо розійтися. Чи так?

Кляняється мовчки й вертається до міста, а я назад у село.

Ще кілька хаток, ще городи — і мала столярня. Здалека пахне сосниною. Перед хатою вються стрічечками білі струганиці. Крізь відчинені двері бачу: над варстатом над сніжнобілою дошкою схилився з гиблем у руках майстер; невеличкий, дрібний, здається з першого погляду молоденьким хлопцем.

Крім самого симпатичного господаря, здивувало мене в цій маленькій робітні ще одне: на стіні портрет Шевченка й український відривний календар теж з Шевченковим портретом. Це перша того роду несподіванка на Поліссі.

Знайомимося. Розуміється, розмова наша легка й цікава. Моє прізвище й становище не чуже господареві. Він передплачує наші часописи й недавно читав мою промову в сенаті.

Довідаюся, що за українських часів і ще деякий час по війні була в Дорогичині читальня „Просвіти“. Народ цікавився нею, читав. Звідси й зосталася оця цікавість дорогичан до свого друкованого слова. На жаль, читальня тут, як і всюди інде, вже не існує.

З розмови бачу — майстер не тільки цікавиться всім, але й сам людина освічена, доволі начитана.

Прийшла дружина з двома діточками. Фотографую їх, і розстаємося добрими друзями, обіцяючи не забувати про себе.

*

Бере мороз. Сіру землю холодною твердою рукою вкриває зимовий вечір. Хрустять, дзвонять під ногами замерзлі калабаньки, як скорою ходою спішу до двірця. Вряди-годи минають мене вози з припізненими ярмарчанами. Дехто пізнає, всміхається приязно. Тепліше стає від того братнього усміху.

Поліське село ввими.

Один господар затримує коня:

— А мені відобрали газетку й кооперативну книжку, що дістав від вас... Не маєте другої?

На жаль, не маю,

На площі біля стаційного будинку розтаборились з фірами господарі. При ясному світлі місяця групами гуторять молоді парубки. Збоку окремо збилася в купку жінота. Це новобранці їдуть на Поморя до війська. Відпроваджує їх рідня, знайомі. Все дрібне, бліде, видимо збідоване. Не бачу ні між молодими, ні між старими ні одного здорового, рослого мужчини, як це у нас декуди буває.

Пробую дотиснутися до маленької почекальні, але там повно народу й диму з папіросок. Дехто з молодих перебирається, лишає батькам кращу одягу, сам одягає стару, щоб у війську нове не пропало.

Ні... Таки на дворі краще, хоч і мороз тисне.

Підходжу до старенького селянина в латаній кожушині. Стоїть з батогом у руці біля воза й не спускає сумних очей з хлопця серед гурту новобранців:

— Сика проводжаєте, дядьку? — питаю.

— Проводжаю. Один у мене. Лишає нас зо старою сиротами...

Нікого більше не маєте?

— Була донька... померла... Він у нас один...

І голос задривав, увірвавсь.

— Таж одинака старим батькам можна з війська звільнити. Треба було подання внести...

— Можна... але за це треба платити. Двадцять злотих річно треба дати. А звідки їх узяти?

— Та хіба ж хлопець за рік не заробить двадцять злотих? Можна ж пайками сплачувати...

— Не заробить! — каже твердо старий:
— Хоч гинь, ніде не заробить!

— А хазяйство? Свиню, корову не можна продати?

(Нагадуються рестораторові коні по 500 злотих!)

— Хазяйство? Дві десятини землі, одно багно. Донька життям заплатила за цю працю на болотах. Свиня на податок, коровина одна, більше нема на чім тримати, не вигодуємо...

Підїхав потяг. Усе кинулося до возів.

Обняла молода жінка хлопця-чоловіка, Чую шепіт:

— А слухай старшин, повинуйся. Може скоріше пустять додому...

— Може на Великдень прийду... Дивись, пильнуй дитини...

А там друга пара.

— ...забудеш! Сміятимешся з мене з мійськими баришнями...

— Ну, ну!.. Щоб ти тільки за той час за кого не вийшла заміж...

Вози битком набиті. З вікон виглядають молоді, зворушені обличчя.

— А длуго ще будемо стояць? — падає запит з вікна.

І не чекаючи відповіді, той же самий рекрут затягає тужну українську пісню. Її підхопили інші голоси — й поплили поліськими полями рідні звуки.

Але недовго. Не скінчили й другої стрічки, як чужим маршем загремів бубон, скрипка, гармошка. Це „коло млодзєжи” виряжало своїх членів.

Потяг рушив.

Поліщучки.

Дещо в поліських звичаїв.

Серед поліських дрімучих лісів, як ніде інде, затрималися останки давніх поганських вірувань, звичаїв. Християнство з поганством сплелось в якусь барвну плетінку, що міцно вяже „древні времена” із нинішніми часами.

Там виходять зовсім природно й існують побіч себе зовсім суперечні речі. Ось, наприклад, дівчина, що тільки власноручно перевязала рушником придорожного хреста, вже біжить з подружками над беріг напучнявілої ледом річки й, давнім поганським звичаєм, співом „кличе” весну:

Ой, весно, весно,
Що ж ти нам принесла?
Ой, принесла, принесла
Тря користі у радості:
Перша корясть — бортивкам*),
Другая й ораторам**),
А третя пастушкам.

Понад тихі озера в місячні ночі все ще в уяві поліщука блукають русалки, а з борів-лісів не вигнала освіта лісовиків. У неприступних гущавинах, у лискучих чорноперих глухарях покутують померлі душечки. Іноді заглянуть вони й у ці видовбані з дерева хатки, що їх ще декуди побіч хреста побачите на могилках на поліських кладовищах — погостах.

Побіч ладану, громничних свячених свічок, у черепку з жаром мусить на Поліссі знайтися й чарівне зілля буркун, вітаник, щербець, що його „на Купала” зірвала жінка, що вже не може мати дитини, або невинна дівчина.

*) Бджолярам.

**) Орачам.

На Благовіщення старші спішать у церкву — а тут же малі хлопчики витягають до бузька (того невідступного товариша поліщука) руки з булочками — „гальопами” й кличуть:

Бузьку, бузьку, на тобі гальопу, —
Дай мені жита копу.

Інші з „бороною”, що її теж перед Благовіщенням спекла мама:

Бузьку, бузька, на тобі борону, —
Дай мені жита сторону.

А дівчатка показують бузькові спеченого з тіста серпа й просять:

Бузьку, бузьку, на тобі серпа, —
Дай мені жита снопа.

На святого Івана ще декуди не перевелися давні поганські поетичні звичаї. Палають ватри лісами, стеляться співанки росами:

Тепер Купало, завтра Ян,
Пішли дівочки в зелений гай,
Пішли дівочки горди рвати,
За ними хлопці Петра ждуть.
Дівочки горди не нарвали,
А хлопці Петра таки діждали.

Щоб у жнива від важкої праці не боліла спина, поліщучка, помолившись навколішках Богу, тричі переступає серпа й переводить його, тримаючи руками за обидва кінці, поза плечі аж понад голову. Зате опісля далеко поліськими полями стеляться жіночі давні-предавні пісні:

Літо, мати, літо, —
Вже поспіло наше жито.
А вже колос похилився,
Син матері поклонився,
На війноньку йдучи:

Не плач, мамо, по мені,
Як я буду на війні.
Наплачешся доволі,

Як не побачиш ніколи
Ні коєя вороного,
Ні мене молодого.

Поліщуки без огляду на своє тверде, важке й бідне життя, люблять пісні, казки, поетичні вірування. Кожне свято, кожна визначніша родинна чи господарська подія має свої обряди й звичаї. Вони творять якийсь окремий таємний поетичний світ, як таємнича й поетична уся поліська країна...

*

Як на провесні „кличуть” дівчата весну, наче яку свою ровесницю, так і взимі звертається поліщук по-товариськи до мороза. На Свят-вечір виходить хтось на двір та запрошує мороза на поліську ячмінну кутю:

Морозе, морозе, ходи кутю їсти,
як не йдеш тепер, то не йди ніколи.

Але ж бо це й правда: погано приходитьсья поліщукам, коли мороз справді не приходить. Ось, наприклад, 1935 року, як мороз довго забарився, то худоба гинула з голоду, хоч і сіно „дивилося” з багон на неї. Багато народу здоровлям, а то й життям заплатило, коли довелось вище пояса бродити в холодній воді, щоб бодай на плечах принести вязку сіна худібці.

Скоро тільки води покрились першим льодом, люди кинулись з санками по сіно. Лід заломився й чимало людей потопилося.

Вигодували бульбою корови, коні, чекаючи, морозу, а на переднівку самі гинули з голоду. Не памятають люди такого голоду, нужди, слабостей, які спричинив у 1935 р. дід-мороз, що не захотів на час прийти в гості на Полісся.

Оригінальний головний убір поліщучки.

Святкові звичаї на Поліссі подібні, як і по всій нашій землі. На Свят-вечір житній сніп під образами (соломою з нього опісля перевязують овочеві дерева, щоб не було гусениць).

На столі під скатертиною, як і всюди, сіно. Святять його на Водохрещі й дають худобі їсти. Тільки коням не дають, бо позїдали сіно зпід Христа в стаєнці, а воли ні,

І колядники ходять з колядою.

На Щедрий-вечір почує господар, як і в нас, чемний запит під вікном:

— Добрий вечір, пане господарю? Чи спиш, чи лежиш, чи у віконичку сидиш, чи нас дожидаєш? Чи дозволиш щедрувати?

На Великдень красять крашанки — „моцюки”, бо пробують їх об зуби, чи міцні.

Як скрізь по українських землях, так і на Поліссі народ вінком обвиває церкву, розкладаючи дари Божі до свячення.

До хати несуть свячене одно скоріше наперед одного. Бо не встигли ще положити паску на стіл, як біжить господар, чи господиня по воду, бо ж відомо, що, хто скоріше до криниці добіжить, той перший буде в роботі.

Заки покуштують свяченого, вітає господар свою худібку — кличе їй тричі „Христос Воскрес” і сповіщає: Я був у Божому храмі, чув Божії слова. Саджусь снідати й вам приніс (при чому дає свячений хліб з сіллю). Як будете йти з поля з Божою росою, несіть додому; не давайте нікому...

Та все ж таки християнські святкові звичаї мають у собі деяку домішку вірувань поганського походження. Нпр. на Поліссі вірує народ, що на Великдень можна побачити

відьми на власні очі. На п'ятий день великого тижня відвідують на цвинтарі могилки й поганським звичаєм приносять у жертву трошки всього того, що небіжчик за життя найбільше любив. Побіч свяченого яєчка знайдеться нерідко ще й горілка, трошки тютюню.

* * *

Поліщуків сусіди називають у розмовах, ба й у книгах пишуть, не тільки похмурими, нещирими відлюдками, але й непорадними фаталістами, що думають і роблять ліниво та повільно. Мовляв, ліниво пливуть у своїх коритах плиткі поліські ріки, ліниво сніг сходить, земля обсихає помалу, то такі самі сонні та ліниві й поліщуки.

Одначе я із своїх хоч коротких поїздок і принагідних знайомств з поліщуками набрала іншого переконання. Поліщук замкнений, неприступний для чужого. А щодо лінивства, то коли б поліщуки справді були такі непорадні й ліниві, то давно б вигинули серед своїх мочарів. Навпаки, так і видно, що поліщук у кожному положенні знайде вихід, на кожний свій клопіт знайде раду.

Коли після війни в інших краях, а хоч би в недалекій Московщині люди довго жили, наче звірі, в землянках, поліщук захопив пилу, сокиру — й у ліс. Відродилися зруйновані гнізда, вирости нові, як гриби по дощі.

Не стає гроша на дорогого воза, плуга? Поліщук зробить собі сам, з власного дерева.

Він подбає і за дружину. Хто з українських господарів, як не поліщук, придумав „машину“ до тертя льону, що її обертають коні хутко й легко? Хто видумав і колесо-тріпачку з кількома тріпачками, що їх без

Одяги поліських жінок.

труду поліщучка обертає корбою й волокно виходить чисте, шовкове?

Славним поліським пряхам чоловіки без допомоги фабрик самі майструють зручні деревляні коливоротки. На них можна випрясти павутинно-тонісінькі нитки. А чи ткала б кожна дівчина, молодиця чудові взористі скатерті, рушники, сорочки, спіднички, коли б самі батьки, чоловіки не змайстрували ткацького варстатика? Отже не одягли б поліщучки своєї родини від сорочки до верхньої вовняної свитки чи „пінджака” свого власного виробу, якби їх чоловіки лишили так з усім тим крамом без своєї допомоги, як це деінде робиться.

Сіті на рибу, всякі неводи, ятері, верші, човна й інше рибальське приладдя робить поліщук власними руками. Не святі горшки ліплять, потрапить їх і поліщук зробити. І бондарську чи кошикарську роботу він знає.

А коли вже ніяк не стає хліба вдома? Як вода, що її розлили дощі, сподобала собі чиєсь поле й не хоче уступити? Як заробітку-допомоги в своїх околицях не можна знайти? Тоді поліщук потрапить покинути часово рідну хату та з якиминебудь виробами чи крамом помандрувати світами.

В Холмі на ярмарку, бачу, і тут і там снуються якісь наче знайомі, а не тутешні постаті. У сірих, неначе з піску, свитинах. Ложки алюмінієві продають. Здорові, міцні, власного солідного виробу. Сама за пів злого пару купила.

— Звідки ви? — питаю.

— Здалека... від Каменя Коширського...

Решетарів поліських, що далеко відскочили від рідних місць, пізнавала.

Поліська жіноча сорочка.

Але не треба нам нікуди їхати. До всіх більших галицьких міст заїздять поліщуки з ріжним городовим насінням. У галицьких купелевих, кліматичних місцях частенько руки поліщука подадуть вам морозиво. Спеціалісти від цього — давидгородчани знад Горині. На весну сотні їх розїздяться по ріжних далеких місцях.

Ех, якби так того поліщука зорганізувати, просвітити! Коли б йому наладати, упорядкувати не тільки виріб, але й організований збут... Коли б до нього могла простягнути свою помічну руку наша молочарська, чи всяка інша кооперація... Коли б цю темну, неписьменну, а таку здібну голову поліщука освітити — чого б вона не доказала! Коли б хоч наші часописи чи книжки мали вільний вступ, як на інші землі, де мешкають українці!

* * *

Польські вчені, письменники кажуть: „Поліщук сам не знає, хто він є”... „Поліщук, рідко розсіяний на своїх землях (в середньому 31 особа на один кв. км.) говорить мішаною польсько-московсько-білоруською мовою”... „Мільйон поліщуків чекає на вирішення, хто вони є” і т. п. А рівночасно з цим, ці самі вчені й письменники наводять польські пісні — чисто українські; наводять назви місць, квітів, предметів корінно-українських.

Такі слова, як „блекота” (ростина, про яку згадує Шевченко), „двокрилець” (рибальське знаряддя), „ігрище” (нага поляна), „лихий” (чорт), „мара” (смерть, зима), „манастир”, „муріг” (трава), „нетрі” (недоступні місця), „нікчемний” (марний), „острів” (вище місце на багnistій рівнині), „плесо” (затока або

сліпа віднога ріки), „ріка” (ріка), „труба” (звій кори — трембіта) „завіска” (рушник на хресті), і т. д. подають письменники, як Осендовський, Незбжицький й ін., як місцеві загально вживані. А це ж чисто українські слова.

Нашу мову, наші часописи, книжки (оскільки вони вспіють дістатись до рук поліщука й оскільки поліщук їх читає, бо ж половина населення неписьменна!) народ не тільки знаменито розуміє, але й цілком природно вважає за свої рідні.

Нещастя тільки в тім, що місцеві чинники замість допомогти поліщукові користуватись нашою національною здоровою пресою, літературою, роблять у цьому всякі перешкоди. А позбавлений здорового духового корму, поліщук нерідко стає жертвою всяких більшовицько-жидівських агітаторів. Почуття осамітнення, нужда, брак вістей, чим і як живе весь наш народ, сприяє цьому.

Та без огляду на це все, Полісся поволі прокидається до нового життя. Хвиля національної свідомости, почуття спільноти з цілим українським народом з дня на день росте на Поліссі.

Заносить її якась могутня, самочинна хвиля так, як вітер заносить і розсіває насіння запашних квітів, трав...

Попри віру в давніх „богів”, у поліщука родиться зрозуміння для нових, донедавна нечуваних речей.

„Попрядухи” при коливоротках слухають уже не тільки казок про чари, духи, лісовики. Вони плачуть уже при Шевченковій „Наймичці”, „Катерині”, при „Гайдамаках”.

У самому серці Полісся знаю невчених, простих, але письменних людей, що наражу-

**Поліська родина в Дорогичина.
Світлила авторка**

ються на різні прикрі наслідки, аж до матеріальної шкоди, а не хочуть виректися передплачувати українські газети.

Що ближче Волині, Галичини, то ця хвиля національної свідомости могутнішає.

У своїй поворотній дорозі бачила я сльози розпуки сивого дядька з приводу зачинення кооперативи. „Нашої, української” кооперативи, як підкреслював мені цей старий кооператор.

В іншому селі списала я при свідках переживання молодого кооператора з його побуту в міській тюрмі й подала до відома міністрові.

Довгу ніч пробалакала я з молодого завзятою кооператоркою, якої кооперативі грозило зачинення.

Оминаючи невідомі, часто змосковщені міста, де нашого, корінного населення мало, бо українці - поліщуки на 95% селяни, заходила я в низькі селянські хати. У вечірні сутінки, без світла звичайного (не було за що й де купити, бо кооператива зачинена) й без світла науки (бо в селі нема школи) сиділи люди по хатах тихенькі, причасні, безгамірні.

Коли в таку годину в одній поліській хаті витягли до мене свої марні голівки дві блідонькі дівчинки, я дізнала дивного вражіння: ніби дві білі ненюфари підносяться з темного водного плеса.

Вислухувала, записувала сумні, а водночас бадьорі історії.

Теплими словами згадували поліщуки українські, повоєнні часи й тих наших учительок, що кидали тут перше зерно науки й національної свідомости.

З важким, але теплим і не безнадійним почуттям поверталася з останньої моєї подорожі по Поліссі.

Святе моє переконання, що оця частина нашого народу, хоч далеко, але тісно зв'язана з нами кровю, мовою, минулим, скоріше чи пізніше зіллється духово, — бо мусить злитися! — в одне всеукраїнське море. Так наказує твердий природний закон, якого не зломлять ніякі закони людські.

К і н е ц ь .

(Відбитка з часопису „Жіноча Доля”).

PA 636293

elib.nlu.org.ua